

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНЕ
МАСТЕР АКАДЕМСКЕ СТУДИЈЕ
ТЕРОРИЗАМ, ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ И БЕЗБЕДНОСТ

МАСТЕР РАД
ТАЈНИ НАДЗОР ЛИЦА КАО МЕТОД БОРБЕ ПРОТИВ
ТЕРОРИЗМА

МЕНТОР
Проф. др Драган Симеуновић

КАНДИДАТ
Недељко Цветковић
138/2013

Београд, 2015. године

Захваљујем,

за пружену подршку и помоћ:

Проф. др Драгану Симеуновићу

Проф. др Горану Илићу

Проф. др Драгани Коларић

Сажетак

Опасност коју тероризам као друштвена појава носи са собом је све присутнија и угрожава како државе, тако и читаву међународну заједницу. Данашњи ниво светског развоја омогућује терористима комбиновање средстава модерне технологије и средстава за масовно уништење, чиме прете сваком цивилизованом друштву.

У сузбијању ове пошаст савременог света незаобилазно место заузима тајни надзор лица, којим се на прикривен начин прикупљају подаци и информације о носиоцима угрожавајуће делатности. Употребом тајног надзора лица врши се задирање у основна људска права и слободе грађана, што изискује постојање адекватне законске регулативе, поступање безбедносног сектора у складу са истим, као и висок степен стручне и професионалне обучености припадника који су ангажовани у поступку примене ове методе.

У корпусу мера и поступака које обухвата тајни надзор лица, издвајају се тајни надзор комуникација и тајно праћење и снимање, као једне од најчешће примењиваних мера. Значај ових мера најбоље се огледа у количини доказног материјала који се прикупи применом поменутих мера.

Кључне речи: тероризам, тајни надзор лица, контрола примене тајног прикупљања података, тајни надзор комуникације, тајно праћење и снимање.

Summary

The danger, which terrorism as a social phenomenon brings, is increasingly present and threatens both individual states and the entire international community. Current level of world's development enables terrorists to combine the means of modern technology and those of mass destruction in order to threaten civilized societies.

When fighting this menace of the modern world, it is essential to take into consideration the secret surveillance of individuals, which in a covert manner allows us to collect information on the possible subjects of endangering activities. Using the secret surveillance of individuals, we encroach upon the basic human rights and civic freedoms, therefore requiring the existence of adequate legal regulation and the acting of the security structures in accordance with it, as well as high levels of expertise and professional training of all those involved in this process.

Within the body of actions and procedures that we call the secret surveillance of individuals, special place is reserved for the secret surveillance of communication and physical surveillance, which consists of secretly tracking and recording the movements of the object of surveillance, as the two most often used procedures. The importance of these two procedures is best measured by the amount of evidence materials that are collected through their usage.

Key words: terrorism, secret surveillance of people, control of the secret gathering of data, secret surveillance of communication, secret tracking and recording.

БИОГРАФИЈА

Рођен сам у Новом Саду 03.01.1981. године. Основну и средњу школу завршио сам у Новом Саду. У оквиру мог даљег образовања завршио сам Високу пословну школу струковних студија, студијски програм Трговина и међународно пословање, 03. марта 2008. године, чиме сам стекао звање струковни економиста.

Стручно усавршавање и професионалну надградњу сам наставио на Факултету за економију и инжињерски менаџмент у Новом Саду, јуна 2010. године, сам завршио студије и стекао звање дипломирани економиста.

Припадник сам Безбедносно информативне агенције (БИА) од 2006.године. Као сарадник у настави од 2015. године, учествујем у извођењу дела наставе на Академији за националну безбедност на предмету Тероризам.

Поред службеног бављења безбедносним проблемима, исти су предмет мог интересовања и приватно, као и теме из области геополитике, економске безбедности, енергетике.

САДРЖАЈ

САЖЕТАК.....	I
SUMMARY.....	II
БИОГРАФИЈА.....	III
ПОПИС СЛИКА.....	IV
ПОПИС СКРАЋЕНИЦА.....	V
1. УВОД.....	1
2. ОПШТЕ ОДРЕДБЕ ТЕРОРИЗМА – НАЧИН БОРБЕ И АКТЕРИ	
2.1. Фактори који утичу на одређење тероризма.....	3
2.2. Дефинисање тероризма у домаћим и међународним изворима.....	5
2.3. Дефинисање тероризма у међународним актима.....	8
2.4. Историјски преглед развој тероризма као друштвене појаве.....	10
2.5. Видови испољавања и класификација тероризма.....	13
2.6. Модалитети и начин борбе против тероризма.....	17
3. ТАЈНИ НАДЗОР ЛИЦА.....	23
3.1. Посебне мере тајног прикупљања података.....	25
3.2. Корисници посебних поступака и мера, односно посебних мера, у Републици Србији.....	27
3.3. Поступак одобравања посебних мера.....	28
3.4. Контрола примене посебних поступака и мера.....	31
3.4.1. Судска контрола.....	31
3.4.2. Судска контрола према законима служби безбедности.....	33

3.4.3. Парламентарна контрола примене посебних поступака и мера.....	34
3.4.4. Контрола независних државних тела.....	37
3.5. Примена посебних поступака и мера у другим државама.....	39
4. ТАЈНИ НАДЗОР КОМУНИКАЦИЈЕ.....	43
5. ТАЈНО ПРАЋЕЊЕ И СНИМАЊЕ.....	45
5.1. Сврха тајног праћења.....	46
5.2. Припрема тајног праћења.....	49
5.3. Методе тајног праћења.....	50
5.4. Тајно праћење возилима.....	52
5.5. Идентификовање веза предмета - објекта.....	55
5.6. Документовање током праћења и извештавање.....	56
6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	59
ЛИТЕРАТУРА	

Слике

1. Поступак одобравања посебних мера - службе безбедности.....	30
2. Скривени прибор за комуникацију између чланова тима за тајно праћење.....	48
3. Средства за документовање и надзор у употреби чланова тима за тајно праћење.....	48
4. АБЦ систем праћења - сачекивања (слеђења лица од стране чланова тима).....	50
5. Шематски приказ праћења возилом.....	53
6. Праћење објекта са два путничка возила.....	53
7. Пример изгледа унутрашњости адаптираног возила Одељења за тајну пратњу.....	54
8. Камера у употреби екипа тајне претње у циљу документовања.....	57

Скраћенице

Asal - Јерменска терористичка организација.

БИА - Безбедносно - информативна агенција Републике Србије.

ВБА - Војнобезбедносна агенција Републике Србије.

ВОА - Војнообавештајна агенција Републике Србије.

ВСОА - Војна сигурносно-обавештајна агенција Републике Хрватске.

G7 - самит шефова држава или влада индустријских најразвијенијих земаља коју чине: Канада, Француска, Немачка, Италија, Јапан, Уједињено Краљевство и Сједињене Америчке Државе.

ДЕА (Drug Enforcement Administration) - полицијско-обавештајна агенција за сузбијање дроге, налази се у склопу министарства правосуђа Сједињених Америчких Држава.

ЕТА (Euskadi ta Askatasuna) - Терористичка организација Баска, чији назив значи - *Баскија и слобода*; Покрет за ослобођење Баскије.

ЕУ - Европска унија.

ЗКП - Законик о кривичном поступку.

НАТО (North Atlantic Treaty Organisatin) - Северноатлански савез.

НАСА - Америчка свемирска агенција, скраћеница америчке управе за свемирска истраживања.

НДО - независни државни органи Републике Србије, представљају их Заштитник грађана (омбудсман) и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

ОВК - Ослободилачка војска Косова, сепаратистичко - терористички покрет који је имао велико учешће у сукобима на Косову 90-их година двадесетог века.

ОУН - Одбор Уједињених нација.

ИРА - Ирска републиканска армија, етно-сепаратистичка терористичка организација која се залаже за независност Северне Ирске.

ИРГУНА - (национално-војна организација), терористичка организација која се борила за ослобођење Палестине од британске власти.

"ISIS" односно "ISIL" - Исламска Држава Ирака и Леванта.

МУП - Министарство унутрашњих послова Републике Србије.

РАФ - Левичарска терористичка организација у Немачкој.

PLO (Palestinian Liberation Organisation) – Палестинска ослободилачка организација, основана 1964. године, са секуларном програмском идеологијом.

САД - Сједињене Америчке Државе.

СОА - Сигурносно-обавештајна агенција Републике Хрватске.

СРЈ - Савезна Република Југославија.

СССР - Савез Совјетских Социјалистичких Република.

СФРЈ - Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

SCPA - Закон о приватности електронске комуникације омогућује "лутајуће прислушкивање" комуникација Сједињених Америчких Држава.

ТПО - Тајно праћење и осматрање.

ФАТАХ (Fatah) - Палестинска политичко-војна организација, највећи огранак ПЛО.

FATF - међународна група за финансијске акције и истраге новчаних токова у борби против финансирања тероризма.

ФБИ - Савезни истражни биро Сједињених Америчких Држава.

FISC - Суд за надзор страних обавештајних служби, ово тело броји седам чланова на основу закона установљено је од стране Конгреса САД, као посебно одељење Врховног суда.

FLNC - Национални ослободилачки фронт Корзике, националистичка терористичка организација.

Хамас (Harakat al-Muqawamah al-Islamiyya) – „Исламски покрет отпора“, основан 1987. године, од стране Шеика Ахмеда Јасина. Данас је главни сунитски религијски покрет у Палестини.

CIA (Central Intelligence Agency) – Централна обавештајна агенција Сједињених Америчких Држава.

1. УВОД

*"Неопипљив и нематеријалан, стручњак не оставља трагове; загонетан као какво божанство, он је нечујан. Тако подчињава непријатеље"*¹

Сун Цу Ву

Утисак је да тероризам представља један од највећих безбедносних проблема савременог света. Распрострањеност овог вида политичког насиља је толика да можемо рећи да не постоји држава која за "себе" може са сигурношћу тврдити да у неком наредном периоду неће бити предмет напада терориста. Чињеница да тероризам угрожава несметано функционисање државе, захтева од њених органа проналажење адекватних решења која ће условити формирање тела за борбу против тероризма, а она откривање, превентивно деловање, пресецање и уништавање свих терористичких активности.

Константно повећање насиља је нешто што карактерише савремено друштво, из чега произилази екстремизам са својим очекиваним продуктом тероризмом. Терористичке активности постају све сложеније, карактерише их изразита бруталност, шокантност, све већа употреба савремене технологије, непознавање граница савремених држава и сл., а њихов резултат су све већи број жртава и све већа материјална штета. Динамичност промена у деловању терористичких организација наметнула је држави, као носиоцу безбедности, неопходност доношења нових законских прописа којима би се омогућила ефикаснија борба против тероризма.

Угрожавање је по правилу организовано и конспиративно, односно тајно и прикривено. Носиоци могу бити: терористичке организације и групе, организоване криминалне групе, паравојне формације, екстремно мотивисани појединци, фанатици, као и психолошки нестабилне личности.

Данашње доба, с обзиром на масовно ширење и примену тероризма у политичкој борби, можемо назвати "добом тероризма". Имајући у виду чињеницу нарастајућег међународног тероризма и насиља, супротстављање овој појави представља

¹ Курмон, Б., Рибникар, Д., (2003), *Асиметрични ратови*, новинско-издавачки центар војска, Београд, стр. 123.

есенцијални задатак како појединачних држава, тако и читаве међународне заједнице. Посебно место у корпусу мера које се предузимају у циљу спречавања тероризма заузима тајни надзор лица, односно посебни поступци и мере којима се врши тајно прикупљање података. Посебни поступци и мере којима се врши тајно прикупљање података представљају моћно и истовремено неопходно средство у борби против тероризма.

Циљ овог истраживања је да укаже на изворе потенцијалних опасности и ризика, да се упозна и разуме проблематика тајног надзора лица, сагледа практична страна примене ове мере, контрола њеног одобравања и спровођења, те уоче мањкавости и недостаци и дају предлози за унапређење и ефикаснију примену.

Научни допринос овог истраживања огледа се у спознаји значаја и доприноса тајнога надзора лица у борби против тероризма, као и развоју и унапређењу опште безбедности.

Настојећи да обезбеди своју сигурност и опстанак, човек је константно вршио прикупљање података о свему што га окружује, вршио процену прикупљених података на основу којих је доносио одлуке које су директно утицале на његов опстанак и напредак. Природа и усложњавање безбедносних ризика и претњи у XXI веку захтева интензивну примену тајног надзора.

Тајни надзор лица представља сагледавање активности и прикупљање информација о носиоцима угрожавања безбедности, без њиховог знања. Срж проблема је правовремени долазак до сазнања о припремању терористичке активности. Примена тајног надзора лица условљава неопходност постојања адекватне законске регулативе и надлежних институција, које спроводе и врше контролу над применом читавог поступка, те чије адекватно ангажовање омогућава правовремени долазак до података, односно адекватну реакцију на основу прикупљених сазнања - информација.

2. ОПШТЕ ОДРЕДБЕ ТЕРОРИЗМА – НАЧИН БОРБЕ И АКТЕРИ

2.1 Фактори који утичу на одређење тероризма

Један од највећих изазова у поступку одређења тероризма као сложеног облика политичког насиља представља немогућност постизања консензуса око опште прихваћене дефиниције. У прилог оваквој тврдњи иде и чињеница да не постоји јединствена, општеприхваћена Конвенција Уједињених нација против тероризма, утврђене су само конвенције које се односе на појединачне терористичке акте (отмице ваздухоплова, отмице бродова и др.). Непостојање опште прихваћене дефиниције сматра се од стране великог броја истраживача главним фактором који омогућује тероризму како маневарски простор за опстанак, тако и могућност за развој у будућности.²

Адекватно и правилно сагледавање тероризма као сложене друштвене појаве отежава низ субјективних и објективних фактора. Објективи фактори се налазе у већ поменутој чињеници да се ради о сложеној и развојној друштвеној појави, као и у непостојању адекватне законске регулативе која одређује како домаће, тако и међународне односе. Субјективност се огледа у жељи појединих држава да тероризам остане међународно неодређен, овакав став је "условљен различитошћу и супротстављеношћу политичких интереса"³, а у циљу је остварење личних интереса. Тероризам као инструмент за остварење личних интереса у међународној политици, можда се може најбоље сагледати у теорији Николе Макијавелија "да циљ одређује средства".

По мишљењу Проф. др Драгана Симеуновића дефинисање тероризма отежава и низ других фактора у које можемо сврстати: тајност у деловању терористичких организација, мењање значења термина тероризма којем је ова појава кроз историју била подложна, изразита демонизација термина тероризам, учешће интереса и емоција у одређењу ове појаве, свођење тероризма на обичан криминал, дефинисањем само

²Симеуновић Д. (2009.), *Тероризам*, Правни факултет, Београд, стр. 16

³исто, стр 7.

циљева или само метода терориста. Као посебан проблем издваја се неопходност сталног редефинисања, која је проузрокована изразитом динамичношћу тероризма као друштвене појаве.⁴

Код дефинисања тероризма такође је неопходно направити разлику између тероризма и других облика политичког насиља попут "терора". Најчешћи разлози мешања појмова "тероризам" и "терор" произилазе из заједничких својстава ових појава. Као заједничке карактеристике могу се издвојити "ширење страха, жртве представљају по правилу недужна лица, и један и други облик насиља представљају оружје мањине, за њихово деловање везује се кршење моралних и правних ограничења и др."⁵

Појам "терор" води порекло од француске речи *terreur*, означава сејање страха. У "Политичкој енциклопедији", под терором се подразумевају акције насиља организоване у политичке сврхе, а у циљу сламања отпора и застрашивања онога према коме се терор спроводи или према групи којој припада. Професор Војин Димитријевић износи мишљење да "кад год за примену насиља није унапред одређена казна за унапред описано непожељно понашање, а насиље у виду кажњавања није само одвраћање потенцијалних преступника које се односи ни на кога другог, почиње терор."

Дефинисању тероризма свакако доприноси и одређивање основних својстава овог појма. "Тероризам је изразито политичка појава", политички циљ се крије иза сваког терористичког деловања које карактерише, насиље, шокантност, динамизам и процесуалност.⁶ Терористичке активности подразумевају организованост и континуираност деловања, не постоји могућност застрашивања уколико оно није континуирано. У прилог овој тврдњи може послужити и атентат на аустро-угарског престолонаследника Франца Фердинанда и његове супруге Софије у Сарајеву 1914. године, који су аустроугарске власти прогласиле терористичким чином. Управо ова карактеристика, односно непостојање континуираности сврстава овај чин у политичко убиство. У основна својства тероризма можемо још сврстати и: изненадност у испољавању терористичких акција, затим карактерише га прокламовање "великих циљева" од стране терориста (чије је остваривање обзиром на средства и капацитете којима располажу терористичке организације немогуће). Као најчешће жртве

⁴ исто, стр. 17-22

⁵ исто, стр. 24.

⁶ исто, стр. 66-72.

терористичког деловања појављују се цивилна лица и неборци (чине лакше мете), представља јавно неприхваћен вид политичке борбе. У остваривању својих циљева терористи теже наклоности и заштити дела становништва који им је привржено, док власт у већини случајева не желе да преузму већ врше утицај на њу.⁷

2.2 Дефинисање тероризма у домаћим и међународним изворима

О проблему дефинисања тероризма говори и податак да је у периоду од 1936. до 1981. године постојало укупно 109 дефиниција овог појма.⁸ Присутност великог броја дефиниција у домаћој и иностраној литератури резултат је атрактивности тероризма, као друштвеног феномена, и различитог приступа овом проблему. Све дефиниције о тероризму можемо поделити у две групе:

- Прву групу чине дефиниције које су настале као резултат рада научника и називамо их академске дефиниције.

- Другу групу дефиниција чине оне дефиниције које су настале као резултат рада домаћих и међународних институција и можемо их назвати административне дефиниције.

Из обиља дефиниција које се о тероризму нуде у стручној литератури или које су настале радом релевантних државних и међународних институција издвојићемо следеће:

Министарство одбране САД је 2000. креирало дефиницију по којој је тероризам "срачуната употреба насиља или претње насиљем да би се усадио страх, са намером да се владе или друштва застраше или принуде, зарад постизања циљева који су углавном политички, верски или идеолошки."⁹

Брајан Џенкинс (Brian Jenkins) тероризам одређује као "употребу или претњу употребом силе осмишљену тако да доведе до политичких промена". Волтер Лакер

⁷ исто, стр. 72-75.

⁸ Бошковић, М.(1995.) , Криминалистичка методика, Виша школа унутрашњих послова, Београд, , стр. 352

⁹ Симеуновић, Д (2009.), *Тероризам, Општи део*, стр.43.

(Walter Laquer) истиче да је тероризам "допринос постизању политичких циљева нелегитимном употребом силе, када су мете невини људи." Велику сличност поменути дефиницијама показује и Брус Хофман (Bruce Hoffman) износећи своје виђење тероризма одређујући га као "намерно стварање и експлоатацију страха путем насиља или претње насиљем у тежњи за изазивањем политичке промене." Дефиниције поменутих аутора осликавају површност и не сагледавају све елементе које садржи тероризам као сложена друштвена појава.

Сагледавању и дефинисању тероризма допринос дају и домаћи научни ауторитети. Тако према виђењу Андреје Савића у најширем политичком смислу, тероризам је назив за метод политичке борбе за који је карактеристична систематска употреба насиља ради застрашивања противника и сламања његовог отпора.¹⁰

Војин Димитријевић, тероризам дефинише као „акт физичког насиља, чији је предмет изабран тако да изазива јаке психичке реакције, у првом реду страх, код ширег круга људи, у нади да ће оне помоћи да се одржи или промени понашање које је важно за постизање политичког циља, ако такав акт није оправдан општим интересима који су одређени независно од њега и ако није извршен по правилима која се уобичајено примењују на друштвене видове вршења власти“.¹¹

Мило Бошковић наводи да се „под општим појмом тероризма подразумева доктрина, метод и средства изазивања страха и несигурности код грађана систематском употребом насиља ради остваривања одређених, првенствено политичких циљева“.¹²

За проф. др Д. Симеуновића тероризам је: „Вишедимензионални политички феномен који се теоријски најопштије може одредити као: сложени облик организованог групног, и ређе индивидуалног или институционалног политичког насиљ обележен не само застрашујућим брахијално-физичким и психолошким, већ и софистицирано-технолошким методама политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, системски покушавају остварити “велики циљеви“ на морбидно-

¹⁰ Савић, А., (1998), *Основи државне безбедности*, ВШУП, Београд, стр.85.

¹¹ Димитријевић, В.,(1982.), *Тероризам*, Радничка штампа, Београд, стр. 122.

¹² Бошковић, М.,(2007.), *Криминологија*, Правни факултет, Нови сад, стр. 294.

спектакуларан начин, а непримерено датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају.¹³

Упоредном анализом набројаних дефиниција долазимо до закључка да исте садрже заједничке елементе који се могу сагледати у карактеристикама тероризма које Брус Хофман (Bruce Hoffman) износи као кључне:

- "неизбежно политички по циљевима и побудама;
- насилан - или, што је једнако важно, прети насиљем;
- усмерен ка далекосежним психолошким последицама ван непосредне жртве или мете;
- вођен од стране неке организације са препознатљивом линијом командовања или структуром завереничке ћелије (чији припадници не носе униформе или ознаке); и
- да га врши поднационална или недржавна целина."

Побројаним карактеристикама можемо додати и већ споменути континуираност и процесуалност у деловању што ову појаву одређује ка вишедимензионални феномен. Поменуте дефиниције указују да политички циљ изазива тероризам, њиме се управља ван нормалних политичких граница, укључује употребу насиља против недужних жртава, које проузрокује нарушавање односа у друштву. Поред постојања многобројних истраживања у вези са феноменом тероризма из којих су проистекле многобројне дефиниције, и даље нема општеприхваћене дефиниције. Дефинисање тероризма захтева од научних и политичких кругова да тероризам сагледају у историјском, друштвеном и политичком контексту. Такође разлоге непостојања опште прихваћене дефиниције треба тражити у супротстављености политичких интереса, као и двострукости стандарда и морала који владају у свету политике.

¹³ Симеуновић, Д., (2009.), *Тероризам, Општи део*, Правни факултет у Београду, 2009. стр. 80.

2.3 Дефинисање тероризма у међународним актима

Сложеност и мултидимензионалност тероризма као друштвеног феномена може се сагледати и у скоро једновековном разматрању и покушају одређења тероризма прво од Друштва народа, а потом ОУН, до других моћних међународних институција попут НАТО-а и Европске уније.

Моменат слања захтева Румуније Друштву народа 1926. године, са циљем доношења конвенције о спречавању и санкционисању тероризма, представља почетак глобалног приступа одређењу тероризма. Појачана активност ОУН је увек уочена након великих терористичких инцидената, али без коначног одређења и дефинисања тероризма.¹⁴

Као два главна проблема која ометају поступак дефинисања тероризма од стране ОУН и других међународних институција издвајају се "државни тероризам," односно да ли дефиниција тероризма треба да обухвати и активност држава, а не само група и организација. Као други проблем намеће се "борба за национално ослобођење", односно која је разлика између тероризма и права било ког народа на самоопредељење и борбу против стране окупације.¹⁵

Деценијски рад међународних организација попут, ОУН, Савета безбедности, *Ad hoc* комитета за међународни тероризам резултирало је само доношењем различитих конвенција, али не и усвајањем опште прихваћене дефиниције.

Након заседања 17.12.1999. године Генерална Скупштина Уједињених нација по резолуцији 54/164 утврдила је да су : "терористичка дела и активности усмерене ка поништавању људских права, основних слобода и демократије, претња територијалном интегритету и сигурности држава, да дестабилизују легитимно конституисане владе, угрожавају плуралистичко грађанско друштво и да негативно утичу на економски или друштвени развитак држава."¹⁶

Савет безбедности је, 8. октобра 2004. године радећи на основу VII Поглавља Повеље Уједињених нација, резолуцијом 1566 покушао да одреди тероризам као "криминални

¹⁴ исто, стр. 46.

¹⁵ исто, стр. 59.

¹⁶ УН Резолуција 54/164 - људска права и тероризам, усвојена на Генералној скупштини 17. 12. 1999; Савет Европе, Смернице о људским правима и борби против тероризма.

акт, укључујући оне против цивила, почињен са намером да се изазове смрт или озбиљна телесна повреда, или узимање талаца, са циљем да се изазове стање ужаса у широј јавности или у групи особа или код одређених особа, застраши становништво или присиле власт или међународна организација да нешто учини или се уздржи од чињења, који чине прекршаје у оквиру спектра и онога што је дефинисано у међународним конвенцијама и протоколима везаним за тероризам, нису ни под којим условима оправдани разлозима политичке, филозофске, расне, етичке, верске или друге сличне природе."¹⁷

Под притиском новонасталих околности и напада Ал Каиде 11. септембра 2001. године, Савет Европе усвојио је заједнички став о примени одређених мера у борби против тероризма, при чему је извршено одређење терористичког дела.

"Терористичким делом сматра се једно од следећих намерно учињених дела које, с обзиром на његову природу и околности у којима је настало, може озбиљно да оштети неку државу или међународну организацију, а које је дефинисано као преступ према националном законодавству и почињено са циљем да:

- 1) озбиљно застраши становништво,
- 2) неоправдано натера власт, односно међународну организацију, да учини, односно да не учини неко дело или,
- 3) озбиљно дестабилизује или уништи основне политичке, уставне, економске или друштвене структуре неке државе, односно међународне организације:
 - а) насрне на живот неке особе, што може довести до њене смрти;
 - б) насрне на физички интегритет неке особе;
 - в) отме или узме као таоца;
 - г) доведе до уништења неког државног или јавног објекта, транспортног система инфраструктуре, укључујући и информационе системе, фиксираних платформе у приобалном појасу, неко јавно место или приватни посед, уз велику могућност да угрози људске животе и доведе до знатне економске штете
- отме летелицу, брод или неко друго средство намењено превозу путника, односно робе;

¹⁷ Симеуновић, Д., (2009.), *Тероризам, Општи део*, Правни факултет у Београду, 2009. стр. 63.

- произведе, поседује, набави, транспортује, снабдева или користи оружје, експлозиве, односно нуклеарно, биолошко или хемијско оружје као и да врши истраживања у циљу развоја биолошког и хемијског наоружања;
- ослободи опасне материје или изазива пожаре, експлозије или поплаве које угрожавају људске животе; угрожава или ремети снабдевање водом, струјом или неким другим извором природних ресурса чиме угрожава животе људи;
- прети да изврши неко од дела наведена од а) до г);
- руководи терористичком групом;
- учествује у активностима терористичке групе, укључујући и достављање информација, односно материјалних средстава, на било који начин финансира ту групу, знајући притом да такво учествовање доприноси криминалном деловању¹⁸.

2.4 Историјски преглед развој тероризма као друштвене појаве

Сагледавању и разумевању тероризма као сложеног друштвеног феномена, којег карактерише велика динамичност, доприноси и историјски пресек његовог манифестовања.

"Термин тероризам у основи има латински израз терор (ужас, велики страх), док по етимолошком тумачењу води своје порекло од индевропске речи *ter*, укључујући и метатаксичку варијанту *tre*."¹⁹

Као пример претече првих терориста у литератури се наводи муслиманска шиткса секта исламит, која је данас позната као асасини (изведено из арапске речи *hashishiyyun* - уживалац хашиша). Идејни творац и вођа ове организације је био Хасан ибн ел Сабах (Hasan ibn ek Sabah), који је зарад остварења политичких интереса уз помоћ религије и хашиша створио моћну нарко-секту. Асасини су избегавали директне сукобе, вршили

¹⁸ Савет Европе, Заједнички став о примени одређених мера против тероризма, чл. 1 (27. 12. 2001), интернет - јануар 2004, [www.coe.int/T/E/Human rights/h-inf \(2002\)8eng.pdf](http://www.coe.int/T/E/Human%20rights/h-inf(2002)8eng.pdf). Савет Европе, Смернице о људским правима и борби против тероризма.

¹⁹ Симеуновић, Д., (2009.), *Тероризам, Опити део*, Правни факултет у Београду, 2009. стр. 86.

су елиминацију "не-праведника", по одабиру свога вође чиме је вршено ширење страха међу противницима.²⁰

Већина аутора сматра да се прва употреба речи тероризам везује за Француску револуцију, термин је први пут забележен од стране Graha Babefa 1794. године. Међутим насиље које су спроводиле револуционарне снаге не можемо подвести под овај термин, већ искључиво под терор. Реч тероризам можемо одредити "као термин којим се у времену његовог настанка настојала обележити сва та разноврсна (шаролика) имитативна пракса пре свега индивидуалног, а ређе и институционалног насиља као одговора разноврсних, махом маргинализованих политичких група и организација на насиље режима."²¹

Манифестовање тероризма може се сагледати у четири таласа. Први талас везује се за период између 1878. и 1920. године, када је и настала прва терористичка организација Народна воља. Бакуњин, Нечајев и Корпоткин сматрају се творцима доктрине и стратегије терора, у којој позивају на анархизам и тероризм. Као два основна разлога брзог ширења тероризма у овом периоду издвајају се стварање доктрине поменутих аутора и технолошки напредак који се огледао у појављивању телеграфа и масовној дистрибуцији дневних новина. Инцидент који се често идентификује као инспирација за деловање терориста представља рањавање руског полицијског командира од стране Вере Зусулић, која је након овог чина тврдила за себе да је терориста, а не убица.²² Тероризам овога доба је био анархистички обојен.

Као наследник овог таласа појавио се антиколонијални тероризам који је обележио оквирно временски период од 1920. до 1960. године када је нагло нестао. Карактеришу га интензивни терористички напади против британске власти у Индији. Напади терориста су били слични герилској тактици "удри и бежи", што је за последицу имало повећање броја недужних жртава. Поједине групе попут (ИРА и ИРГУНА) су се трудиле да издају упозорења како би смањиле цивилне жртве.

Као карактеристика овог периода се издваја и појава терориста-атентатора, који су се по успешно обављеном нападу мирно предавали полицијским властима. Шаљући са једне стране режиму јасну слику о истрајности и политичким циљевима, а са друге

²⁰ О овој теми код нас је писало више аутора: Симеуновић Д., Мијалковски М., Савић А., и други.

²¹ Симеуновић, Д., (2009.), *Тероризам, Општи део*, Правни факултет у Београду, 2009. стр. 88-93.

²² David, C., (2002.), *The New Global Terrorism*, "The Four Waves of Rebel Terror and September 11", стр. 37.

стране истомишљеницима и саборцима упућују јасну поруку оправданости властитог жртвовања, зарад зацртаних циљева.²³

Шездесете године прошлог века су биле сведок рађања национал-сепаратистичког таласа, који се углавном растурио 1990-их година. Као примере национал-сепаратистичких организација можемо издвојити: Баскија и слобода (ETA), Национални ослободилачки фронт Корзике (FLNC), Јерменска терористичка организација (Asal) и др. Циљ деловања ових организација био је стварање нових држава у којима би власт преузела политичка крила национал-терористичких организација. Овакав насилан начин борбе за територију и данас постоји, огледа се у постојању још увек активних организација у Шри Ланки, Шпанији, Колумбији, Француској.

Део трећег таласа представља појава левичарског тероризма, који се јавља након завршетка Вијетнамског рата 1975. године. Такође као пратећи ефекат, покушај стварања контратеже имао јачање десничарских организација које такође прибегавају терористичким методама у циљу оствривања сопствених циљева, односно појаву десничарског тероризма. Тероризам овога доба био је оптерећен утицајем Хладног рата и двострукошћу стандарда која је нарочито обележавала односе великих сила. Са једне стране социјалистички блок је подржавао деловање терористичких организација попут Италијанске Црвене Бригаде, Западнонемачког РАФ, Француске Директна Акција, Палестинске ослободилачке организације и др. Док са друге стране земље запада као прикривеног савезника у борби против комунистичког блока регрутују фашистичку емиграцију. О двострукости стандарда тога доба најбоље говоре чињенице да и савезници међусобно одбијају захтеве једни другима о испоруци припадника терористичких организација осумњичених за извршење терористичких напада. Практично догађаји ове врсте неће престати док државе које доносе и спроводе законе у вези са овом појавом не буду повезане заједничким интересима.

Као посебна тактика деловања терористичких организација у овом таласу издвајају се отмице авиона, током 1970. године извршено је преко сто отмица ваздухоплова. Најпознатије је било отимање Италијанског премијера Алда Мора од стране Црвених

²³ Лечић Б. (2014.), *Европски модели организације и надлежности служби безбедности у сузбијању тероризма*, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду правни факултет, стр. 75.

Бригада. Такође, као вид деловања терористичких организација, овај талас карактеришу и напади на страна дипломатска представништва.²⁴

Четврти талас представља настанак религиозног тероризма. Његов период настанка везује се за 1979. годину. Као најзначајнија религија у овом таласу издваја се ислам. Три догађаја сматрају се кључним тачкама преокрета за радикализацију исламског тероризма. Иранска револуција 1979. године која је ову државу претворила у исламску републику представља први елемент радикализације. Као други елемент издваја се Авганистанско-исламски отпор потпомогнут САД, који је натерао СССР да повуче своје војне снаге из Авганистана, чиме је исламска религија показала способност да елиминише суперсиле. И као трећи елемент издваја се религијско веровање муслимана да је 1979. година била почетак новог века према муслиманском календару. Међутим треба истаћи да религијски тероризам укључује елементе свих великих светских религија, а у неким случајевима и ритуале и обреде секти. Самоубилачки напади представљају једну од најчешћих тактичких иновација четвртог таласа.²⁵

Као заједнички циљ сваког таласа можемо издвојити револуцију која је различито схваћена. Револуција је представљена као радикална реконструкција ауторитета, која за циљ има да створи нову државу уништавајући већ постојеће.

2.5 Видови испољавања и класификација тероризма

Класификације тероризма се могу извршити према различитим принципима. Међутим комплексност коју тероризам као сложена и динамична друштвена појава са собом носи, као и шароликост и различитост у начинима испољавања, представља већини истраживача проблем приликом класификовања ове појаве. У прилог овој чињеници иде и мишљење проф. др Драгана Симеуновића да "нису ретка, чак ни у добрим књигама, несистематска, па и хаотична излагања материје, која се махом свode на пука набрајања разних терористичких организација."²⁶ Из поменутих разлога, је "најцелисходнија, најпрецизнија и најсеобухватнија она класификација која се врши

²⁴ David, C., (2002.), *The New Global Terrorism*, "The Four Waves of Rebel Terror and September 11", стр. 42.

²⁵ исто, стр. 44.

²⁶ Симеуновић, Д., (2009.), *Тероризам, Општи део*, Правни факултет у Београду, 2009. стр. 82.

према главним циљевима тероризма, односно она која се врши према програматско-циљној оријентацији терориста, према њиховим претежним средствима и методама, и према типу актера - субјекта тероризма. Уопште класификацију је могуће извршити само ако се поштује начело претежности и установљавања неког својства као најбитнијег."²⁷

Тероризам представља циљну делатност. Иступање, терористички чинови настају зарад одређених прокламованих циљева. Циљеви терористичких група крећу се у распону од посебних до универзалних - односе се на цео свет. Тероризам се према својој програмско циљној оријентацији дели у три групе:

1. Идеолошки мотивисан тероризам:

- Левичарски тероризам,
- Десничарски тероризам,

2. Етно - сепаратистички тероризам

3. Верски фондиран тероризам:

- Тероризам секти
- Тероризам фондиран на интерпретацији великих религија.²⁸

Према средствима и методама која се налазе у употреби терориста можемо извршити поделу на:

- Класични (конвенционални) тероризам
- Биохемијски тероризам и
- Нуклеарни тероризам, када су у питању средства.

Подела тероризма према методама деловања:

- класични (конвенционални тероризам)
- самоубилачки тероризам

²⁷ исто, стр. 82.

²⁸ исто, стр. 83.

- "Сајбер" - тероризам (употреба интернета у терористичке сврхе)
- Нарко - тероризам.²⁹

Класификација према актерима - субјектима тероризма своју егзактност налази у истовременом сагледавању више критеријума у које се убрајају: бројност припадника, степен организационе повезаности и институционална димензија. Из наведеног произилази подела на:

- Индивидуални тероризам
- Тероризам организација и илегалних група
- Институционални тероризам (државни и сл.)³⁰

Класификацију тероризма могуће је извршити у односу на локацију извођења напада и држављанство актера односно извршилаца и жртава. Узимањем у обзир ових критеријума тероризам се дели на унутрашњи и међународни.³¹

Унутрашњи тероризам може се испољавати:

- деловањем терористичких организација чији су објекти напада институције, материјална добра или појединци унутар земље. Пример оваквог начина терористичког деловања чине организације ИРА,ЕТА, Тамилски тигрови и др.
- деловањем званичних или незваничних друштвених органа чије је деловање усмерено према сопственим материјалним добрима и грађанима.

Међународни тероризам испољава се на два начина:

- учешће у реализацији терористичког акта морају имати грађани најмање две државе, директно или индиректно, намерно или ненамерно, без обзира да ли су субјекти или објекти напада.
- у ситуацијама када је мета терористичког деловања добро које ужива међународну заштиту.³²

²⁹ исто, стр. 83 - 84.

³⁰ исто, стр. 85.

³¹ Савић, А., (1998.), *Основи државне безбедности*, ВШУП, Београд, стр.85.

³² Стајић, Љ., Лазић, Р., (20015.), *Увод у националну безбедност*, ЈП "Службени гласник", Београд, стр. 238.

Комплексност тероризма као друштвене појаве огледа се и у различитим видовима испољавања, међу којима можемо издвојити:

Међудржавни тероризам који се испољава применом метода и терористичких аката од стране једне државе према другој држави на прикривен или отворен начин. Прикривен начин подразумева перфидно деловање, тешко доказиву повезаност између државе "тутора", и непосредног извршиоца. Као извршиоци терористичких аката могу се појавити новостворене терористичке групе или сопствени агенти. У прилог овој тврдњи иде и претпоставка да овакве терористичке групе не могу деловати без иностране помоћи односно државе наручиоца. Отворени међудржавни тероризам испољава се у пружању отворене и јавне подршке терористичким акцијама и покретима, од стране највише власти, укључујући и прикривање директних извршиоца терористичких аката.³³ Пример терористичке организације ОВК која је уживала отворену подршку највишег државног руководства Албаније.

Испољавање *тероризма* могуће је и у *деловању државе против недржавног субјекта*, овом облику прибегава режим који покушава да се одржи на власти и одбрани од противника применом тероризма. Овакав вид тероризма у међународним круговима се означава као страховлада, и представља терор државе уз масовно кршење људских права.³⁴

Разликујемо и обрнути случај, односно напад недржавних субјеката против државе. Овај вид тероризма подразумева деловање недржавне организације, групе или појединаца против своје или стране државе. Мотиви недржавног тероризма налазе се у националним, етничким или верским разлозима. Терористичке групе заслепљене својим циљевима очекују да насиљем и застрашивањем отцпе један део територије који је насељен једном етничком или верском групом.³⁵

Као *посебан вид* можемо издвојити и *деловање недржавних субјеката против других недржавних субјеката*, синоним за овај вид тероризма је хоризонтални тероризам. Терористичке групе у овом случају не налазе противника у држави, већ у другим политичким противницима. Разлози сукоба су власт и премоћ на политичкој сцени. Као пример оваког начина борбе може се наћи у сукобу група које се боре за ослобођење

³³ исто, стр. 239.

³⁴ исто, стр. 239.

³⁵ исто, стр. 239.

Палестине од Израела (сукоб између Хамаса, Фатаха и ПЛО).³⁶ Припадници Хамаса вршили су ликвидацију особа нелојалних "своје" народу, као и Палестинаца несклоних свом покрету, пре свега чланова Фатаха.³⁷

Емигрантски тероризам врше емигранти незадовољни стањем, социјалним и друштвеним положајем. Терористички акти се планирају и припремају у иностранству, спроводе се илегалним убацивањем у земљу порекла емиграната или нападом на институције (политичке или економске) те земље у иностранству.³⁸ Пример овог вида тероризма представља деловање усташке емиграције према СФРЈ. Попут постављања бомбе у биоскопској сали, 13. јула 1968 године од стране Миљенка Хркача.³⁹

Превратнички или идеолошки тероризам спроводе радикалне групе које изазивањем насилних акција и ширењем страха теже промени носиоца власти, политичког, друштвеног и економског поредка.

2.6 Модалитети и начин борбе бротив тероризма

“Не мириш се са пријатељима. Мириш се са непријатељима”
Израелски премијер Yitzhak Rabin, 1993

Док постоји неусаглашеност ставова у погледу одређења појма тероризма и доношења опште прихваћене дефиниције, чини се да постоји концензус око друштвене подршке за доношење анти-терористичких мера.

Адекватност одговора тероризму често одређују два критеријума, прихватљивост општим демократским принципима и успешност у решавању проблема. Мере које могу бити успешне често су неприхватљиве (претварање једне земље у полицијску државу), док са друге стране испољене мере, прихватљиве нашим демократским принципима, су неуспешне (када се лицима повезаним са тероризмом обезбеди пуна заштита

³⁶ исто, стр. 239.

³⁷ Симеуновић, Д., (2009.), *Тероризам, Општи део*, Правни факултет у Београду, 2009. стр. 200.

³⁸ Стајић, Љ., Лазић, Р., (20015.), *Увод у националну безбедост*, ЈП "Службени гласник", Београд, стр. 240.

³⁹Телерграф, pc., <http://www.telegraf.rs/vesti/1455855-sedam-najvecih-napada-terorista-u-istoriji-sfrj-bombe-otmice-aviona-i-atentati-u-jugoslaviji-foto>

демократског система).⁴⁰ Тако поједини релевантни стручњаци из ове области искључиву предност дају репресивном начину супротстављања, са тенденцијом умањења значаја демократских одговора, док са друге стране имамо заговорнике помирења и компромиса, који сматрају да репресија не утиче на смањење, већ њена употреба расплињава тероризам.

Као фактор са посебним утицајем наспрам прихватљивости и успешности појављује се време, које веома често представља ограничавајући фактор. Решења која су прихватљива на краћи временски период не морају бити успешна на дужи период и обрнуто. Они који се противе краткорочним уступцима сматрају да они вероватно воде решењу одређеног терористичког догађаја, међутим ти уступци само охрабрују и подстичу починиоце на нове терористичке акте у будућности. Овакве околности ће за последицу временом изазвати употребу репресије од стране режима. Веома често се не признаје чињеница да је репресија краткорочно успешна, а да ће временом режим морати да предузме неке облике помирења или ризикује да постане "полицијска држава."⁴¹ Време представља ограничавајући фактор и у процесу имплементације антитерористичких мера. Често прођу године да би се спровели програми који смањују рањивости једне државе на терористичке претње. Односно снажни принудни одговори на терористичке акте често одузму недеље или месеце припреме.

Тероризам као сложени вишедимензионални феномен под утицајем различитих фактора испољава се у различитим појавним облицима, промена претње изискује прилагођавање и константну промену ефикасних одговора.

Петер Ц. Седерберг (Peter C. Sederberg) потенцијалне одговоре на тероризам је поделио у четири категорије:

- Прву категорију чини одбрана и уништење која воде застрашивању. Предност је дата репресији, која води уништењу починилаца терористичких аката и покровитеља. Циљ је принудно спречити терористичке нападе у будућности. Најрадикалније присталице ове методе залажу се за превентивне ударе на групе или организације које представљају потенцијалну претњу. Упркос миту о успешности који окружује овај прилаз, он производи енормне трошкове и повезан је са ризиком још већег расплињавања тероризма.

- Реакција и поправљање који воде опоравку. Ако је претња тероризмом хронични проблем који се не може потпуно отклонити принудом, од ког се не може потпуно одбранити, нити се може спречити пре његове појаве, онда се морамо окренути реакцији и поправљању стања. Могућност за реакцију и поправљање расте по својој важности и значају што се терористички напади повећавају у опсегу.

⁴⁰ Sederberg, P. C., (2003.), "Global Terrorism: Problems of Challenge and Response". - In: Kegley, Charles W. Jr., *The New Global Terrorism*, стр. 267-284.

⁴¹ исто, стр. 267-284.

- Компромиси и помирења која воде прихватању. Схватање да је тероризам насилна тактика коју користе групе или организације са различитим политичким програмима (плановима), нас тера да пажљивије сагледамо политичке и друштвене околности које подстичу екстремизам. Оваквом приступу на укључивање појединих припадника екстремистичких група и организација или њених значајних делова у успостављени поредак држава.

- Надзор и обавештеност која води спречавању. Успешна борба против тероризма мора се заснивати на поузданим и провереним подацима. Представља стратегију одговора на терористичке претње кроз перманентно сагледавање, чији је циљ превентивно деловање. Спровођење оваквих стратегија на глобалном нивоу често је успорено и одвија се између аутономних држава, где свака спроводи своје индивидуалне домаће програме.⁴²

Ефикасно супротстављање тероризму немогуће је без доношења законских аката који су прихваћени на међународном нивоу. Узимајући у обзир ову чињеницу, Генерална скупштина УН усвојила је више резолуција које указују на постојање свести о потреби заједничке борбе против тероризма на глобалном нивоу.⁴³

Борба против тероризма на глобалном нивоу добија потпуно нову димензију после терористичких напада 11. септембра 2001. године. Након овог терористичког напада на челу са САД створена је коалиција која је донела низ антитерористичких мера, чије је спровођење било неопходно како на појединачном тако и на мултилатералном нивоу. Одлучност САД-а да предузме конкретне кораке у борби против тероризма најбоље се осликавају у изјави председника Џорџа Буша (George W. Bush) из 2001. године *"свака нација у сваком региону сад мора да одлучи: или сте са нама или са терористима."*

Антитерористичке мере подељене су у осам категорија: "политичке и управљачке; државне и социјалне; психолошко-комуникацијско-едукативне; војне; судске и законске; полицијске и затворске, обавештајне; мере обавештајних служби и остале мере."⁴⁴ Међу донесеним антитерористичким мерама после 11. септембра 2001. године, посебан значај имају резолуције Савета безбедности број 1368 и резолуција број 1373.

Резолуција Савета безбедности број 1368 донесена је 29. септембра 2001. године. Поменута резолуција најстрожије осуђује терористичке нападе, препознаје право колективне и појединачне самоодбране, упућује државама позив да правди приведу извршиоце, организаторе и донаторе - финансијере, уз нагласак да одговорни за

⁴² исто, стр. 267-284.

⁴³ Неке од резолуције донесене у УН : Резолуција 3034 (XVIII) од 18. 12. 1972. год.; Резолуција 31/102 од 15.12.1976. год.; Резолуција 32/147 од 16.12.1977. год.; резолуција 34/145 од 17.12.1979. год.; Резолуција 36/109, од 10.12.1981. год.; Резолуција 38/130, од 19.12.1983. год.; резолуција 40/61 од 9.12.1985. год.; резолуција 40/73 од 11.12.1986. год.; резолуција 46/51 од 9.12.1994. год., Резолуција 48/411 од 9.12.1993. год., Резолуција 50/53 од 11.12.1995. год.; Резолуција 49/60 од 9.12.1994. год., Резолуција 51/210 од 16. 12.1997. године, и др.

⁴⁴ Зиројевић, Т., М., (2010.), *Борба против тероризма*, Ревиија за безбедност, Београд, број 2, стр. 119.

штићење или помагање извршиоца, организатора или донора такође се сматрају одговорнима.⁴⁵

Следећа резолуција која је донесена од стране Савета безбедности (1373), омогућила је спровођење низа мера у борби против тероризма, огледају се пресецању токова финансирања и наоружавања терориста, повећању међународне сарадње и контролисању кретања сумњивих терориста широм националних граница. Доношењем резолуције 1373 створен је посебан комитет који се бави имплементацијом и начином примене резолуције. Својим утицајем и доношењем наведених резолуција уочавамо да Савет безбедности после 11. септембра, а под утицајем САД-а, израста у првог законодавца света.⁴⁶

Значајни помаци у развоју система борбе против тероризма након 11. септембра 2001. године, уочен је и код Европске уније. Савет ЕУ усвојио је акциони план који предвиђа више мера: "1) снажнију полицијску и правосудну сарадњу; 2) прихватање јединствене дефиниције тероризма; 3) успостављање јединственог пописа терористичких организација; 4) оснивање заједничких истражних група; 5) већу размену информација; 6) снажнију сарадњу чланица са Еурополом; 7) развој међународних правних инструмената; 8) спречавање финансирања тероризма; 9) повећање авио-сигурности и координацију деловања Европске уније на глобалном нивоу."⁴⁷

Стратегија ЕУ за борбу против тероризма одвија се у четири корака: превенцији, заштити, гоњењу и одговору. Где превенција представља указивање грађанима да је тероризам неприкладно средство за остварење политичких интереса. Заштита се огледа у очувању становништва и заштити виталних инфраструктурних објеката. Трећи корак огледа се у спречавању функционисања терористичких група и организација. Циљ је омогућити да се сви починиоци терористичких дела приведу органима правде. И последњи корак представља способност и солидарност држава чланица ЕУ да управљају терористичким кризама.⁴⁸ У циљу унапређења капацитета за борбу против тероризма, при Савету Европе формиран су следећи органи: Координатор за борбу против тероризма, Еуропол - Одељење за супротстављање тешким злочинима и Управа за борбу против тероризма, Специјална комисија за борбу против тероризма (Counter-terrorism Task Force) и Комитет експерата за борбу против тероризма (CODEXTER).⁴⁹

Као посебан сегмент у борби против тероризма издваја се спречавање финансирања терористичких организација. Финансијски токови које користи тероризам представљају један од најзначајнијих фактора његовог опстанка и ширења. Нус-појаве које изазива

⁴⁵ Weiss, P., (2002.), *"Terrorism, counterterrorism and international law"*. - In: Arab Studies Quarterly, стр. 11-27.

⁴⁶ исто, стр. 11-27.

⁴⁷ Зиројевић, Т., М., (2010.), *Борба против тероризма*, Ревиија за безбедност, Београд, број 2, стр. 119.

⁴⁸ Лечић Б. (2014.), *Европски модели организације и надлежности служби безбедности у сузбијању тероризма*, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду правни факултет, стр. 134.

⁴⁹ Милошевић, М., Матић Д., М., (2006.), *Концепти и стратегије борбе против тероризма*, Наука Безбедност полиција, Полицијска академија, Београд, стр. 39.

финансирање тероризма огледају се у смањењу ефикасности финансијског система појединих држава, повећање корупције, смањење инвестиција и пад угледа државе. "Финансирање тероризма се одређује као било каква финансијска подршка појединаца, групе или државе лицима која планирају, подстичу или учествују у терористичким активностима користећи при томе новац зарађен легалним или криминалним путем."⁵⁰ Многобројни су начини прикупљања новчаних средстава које користе терористичке организације. Као основни начини прикупљања новчаних средстава издваја се:

1. Прибављање новчаних средстава криминалним радњама (плјачке, рекет, продаја наркотика, отмице и сл.).
2. Прикупљање легалних новчаних средстава путем чланарине или добровољних прилога од стране симпатизера.
3. Прикупљање новчаних средстава од држава спонзора терористичких група и организација.

Као учесници у поступку прикупљања новчаних средстава могу се појавити: банке, физичка лица "курири" који преносе новац, кријумчарење преко трговинских система за плаћање робе која не постоји.

Схватајући значај финансијских токова 1989. године на самиту шефова држава G7⁵¹ створена је међународна група за финансијске акције (FATF) са циљем изучавања овог проблема и предлагањем стандарда за сузбијање прања новца у циљу сузбијања финансирања тероризма. Данас FATF проучава и прати трендове прања новца и финансирања тероризма. Ове мере дефинисане су у 40 тзв. препорука и девет специјалних препорука које су донете након терористичких напада 11. септембра 2001. године.

Спречавање финансирања тероризма одвија се у неколико корака. Први корак представља стварање правне регулативе која омогућава поступак вођења истраге и замрзавање финансијских средстава намењених тероризму. Други корак представља формирање јединствене базе података финансијера тероризма. Трећи корак представљају казнене мере и конфискација средстава намењених функционисању терористичких група - организација.⁵²

Веома значајно место у делокругу рада обавештајних, контраобавештајних и безбедносних служби заузима борба против тероризма. О безбедносним претњама које тероризам носи са собом најбоље говори чињеница да су поједине државе оформиле

⁵⁰ Стајић, Љ., Лазић, Р., (20015.), *Увод у националну безбедност*, ЈП "Службени гласник", Београд, стр. 259.

⁵¹ G7 - представља самит шефова држава или влада индустријских најразвијенијих земаља: Канада, Француска, Немачка, Италија, Јапан, Уједињено Краљевство и САД.

⁵² Стајић, Љ., Лазић, Р., (20015.), *Увод у националну безбедност*, ЈП "Службени гласник", Београд, стр. 261.

посебне службе за сузбијање тероризма. Свој делокруг рада службе безбедности остварују сагледавањем активности и прикупљањем информација о носиоцима терористичких активности. Чињеница да је тероризам претежно тајна активност, спречава могућност потпуног увида у овај феномен⁵³. Деловање терориста је по правилу организовано и конспиративно, односно тајно и прикривено. Информацијски дефицит службе безбедности покушавају да надокнаде применом посебних поступака и мера тајног прикупљања података, нарочито тајним надзором лица.

Примена тајног надзора лица омогућује долазак до квалитетних, поузданих и благовремених података, чиме се остварује простор за правовремену реакцију полицијских, војних и на крају правосудних органа. Овакав след околности има за циљ неутралисање или уништење терористичких активности чему тежи свака држава.

⁵³ Симеуновић Д. (2009.), *Тероризам*, Правни факултет, Београд, стр. 18

3. ТАЈНИ НАДЗОР ЛИЦА

Радозналост је у природи сваког човека, она буди стваралачку моћ код сваког здраворазумног људског бића. Без ове људске особине практично је немогуће доћи до научних открића, уметничког стварања, напретка у научно-технолошкој области односно личног усавршавања сваког појединца и целокупног друштва уопште.

Радозналост коју свако од "нас" осети приликом сазнавања нечег новог представља једну од најснажнијих људских радости (осећаја). На супротној страни радозналости и откривања, налази се страх од непознатог. Страх од нечег новог, непознатог, које са собом може донети непредвидљиве страхове, опасности и последице.

Настојећи да обезбеди своју сигурност и опстанак, човек је константно вршио прикупљање података о свему што га окружује, вршио процену прикупљених података на основу којих је доносио одлуке које су директно утицале на његов опстанак и развој.

У периоду примитивних људских заједница прикупљање података било је поверено појединцима, да би касније настанком организованих људских заједница (држава) овај вид активности почео да добија организовани, институционализовани карактер.

Адекватном прикупљању података од стране организованих институција или појединаца претходи тајни надзор. Реч надзор често има негативну конотацију, асоцира на тајне истраге и у мислима су нам шпијунски филмови као устаљено мишљење о сагледавању неке или нечије активности. На први поглед чини се да надзор има везе са посматрањем, једна особа посматра другу са циљем остваривања увида у неприкладно и амбивалентно понашање. Затим су ту камере за надзор градова, камере у пословним објектима које могу бележити потенцијално девијантна понашања, која се крећу у распону од непожељних активности до криминалних дела. Међутим надзор се може односити и на непосредно прислушкивање телефона. Наведени примери захтевају примену савремених технологија попут видео-система за надзор, контролу интернет комуникације, прислушкивање телефона и сл. Имајући у виду наведене техничке могућности, простор за унапређење надзора се последњих година значајно увећао. Информације до којих се дође применом надзора могу се користити као доказ, а у контексту глобалног страха од тероризма чак и поједини необавезни коментари који се могу односити на акте насиља могу бити узети у обзир. Значај надзора може се

одредити у оквиру координата "да свако ко може одредити време и место на којем ће се неки догађај десити или активност одиграти у великој мери држи ситуацију под контролом".⁵⁴ Етимолошки, корен речи надзор (surveillance, eng.) вуче своје порекло из француске речи "surveiller" што значи надгледати.⁵⁵ Надзор се може одредити као низ поступака којима се посебна пажња поклања одређеним појединцима или групама, а који превазилазе оквире радозналости.⁵⁶

У својој студији о надзору професор Универзитета Харвард, Дејвид Лајон (David Lyon) износи закључак да је надзор "фокусиран, усмерен, системски одређен, да представља усмерену пажњу на прикупљање личних података, а ради утицаја, усмеравања, управљања и заштите".⁵⁷

Изnoseћи наведену дефиницију Дејвид Лајон (David Lyon) истиче четири аспекта ове дефиниције која проширују наше разумевање о томе шта је надзор и који су његови циљеви. "Прво, надзор је фокусиран на прикупљање информација о појединцима и групама. Друго, надзор мора бити системски уређен, никако произвољан, не сме оставити манипулативни простор. Треће, представља део административног апарата који карактерише савремено уређено друштво - државу, и четврто, надзор има веома широк спектар примене који води суптилном утицају или контроли".⁵⁸

О правној утемељености, значају надзора и временском оквиру у коме може бити примењиван, скоро по правилу, расправља се након реализације терористичких напада и пропуста у раду безбедносних структура.

⁵⁴ Lyon D., (2007.), *Surveillance Studies: An Overview*, Polity Press, str. 13-16.

⁵⁵ исто

⁵⁶ исто

⁵⁷ Richard, Neil M., (March 25., 2013.), The Dangers of Surveillance, Harvard Law Review, harvardlawreview.org/wp.../pdfs/vol126_richards...

⁵⁸ исто

3.1 Посебне мере тајног прикупљања података

Тренутни технолошки степен развоја унео је револуцију у данашњи начин живота. Обим и разноврсност надзора који су данас могући, без преседана су у људској историји, овакав тренд прати и повећање броја субјеката који га спроводе. Оваква тенденција нарочито је уочена након терористичких напада 11. септембра 2001. године, а све под велом борбе против тероризма. "Узимајући у обзир да се у борби против тероризма ове мере показују као *conditio sine qua non*, односно услов без којег се не могу спречити, открити и доказати ова кривична дела, њихова примена представља неопходност".⁵⁹

"Посебне мере за тајно прикупљање података јесу оне које државни органи (првенствено органи безбедности) тајно примењују, а које својим својствима ограничавају Уставом загарантована права грађана."⁶⁰ Њихова примена може се поделити у два основна сегмента: истрага кривичних дела и заштита националне безбедности, (поједини случајеви испуњавају оба сегмента). Можемо истаћи да је тајност у прикупљању података фундаментална карактеристика посебних мера, без обзира на основ примене.⁶¹ Посебне мере тајног прикупљања података могу се још одредити и као "начин прикупљања података који омогућавају да се без знања особа, група и/или организација који су предмет истраге прикупљају подаци о њима."⁶²

Посебне мере могу се поделити у две групе:

1. Мере чијим се коришћењем мање или незнатно задире у људска права и слободе. Чине их традиционалне оперативне мере (разговори са лицима, увид у јавне евиденције, прибављање документације и др.),
2. Мере чијом се експлоатацијом у значајној мери ограничавају људска права и слободе (увид у садржај свих врста комуникација, статистички подаци о оствареним комуникацијама и др.).

⁵⁹ Лечић Б. (2014.), *Европски модели организације и надлежности служби безбедности у сузбијању тероризма*, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду правни факултет

⁶⁰ Ђокић К. (2014.), *Парламентарни надзор над применом посебних мера за тајно прикупљање података у Србији*, Београдски центар за безбедносну политику, страна 5.

⁶¹ Више о томе видети у: Ђокић К., (2014.), *Парламенти на специјалном задатку: надзор над применом посебних мера за тајно прикупљање података*, Београдски центар за безбедносну политику

⁶² Петровић П., Дракулић Ђ., и др. (2015.), *Посебне мере тајног прикупљања података*: водич за надзор, Београдски центар за безбедносну политику, страна 11.

Терминолошко одређење специјалних оперативно-истражних радњи уз примену мера, метода и поступака наше законодавство различито детерминише. Закон о БИА их препознаје као "посебне мере којима се одступа од неповредивости тајне писама и других средстава општења"⁶³, Закон о ВБА и ВОА их види као "посебне поступке и мере тајног прикупљања података"⁶⁴, док их важећи Законик о кривичном поступку одређује као "посебне доказне радње".⁶⁵ Посебне истражне мере нормиране су Кривичним закоником, Законом о БИА и Законом о службама безбедности СРЈ из 2002.године, односно Законом о ВБА и ВОА.

Посебни поступци и мере којима се врши тајно прикупљање података уређени су ЗКП (Глава VII, одељак који носи назив посебне доказне радње).

Према важећем Законнику о кривичном поступку у посебне доказне радње убрајају се:

- тајни надзор комуникација (чланови 166-170),
- тајно праћење и снимање (чланови 171-173),
- симуловани послови (чланови 174-177),
- рачунарско претраживање података (чланови 178-180),
- контролисана испорука(чланови 181-182) и
- прикривени иследник (чланови 183-187)

„Ове мере се по правилу предузимају пре почетка кривичног поступка, са циљем да се открије структура, облик, обим и методе деловања криминалних организација у циљу покретања кривичног поступка против припадника тих организација, а резултати примене ових посебних доказних радњи могу се користити као доказ.“⁶⁶

Примена наведених доказних радњи врши се само у случајевима када класичне криминалистичке методе не дају значајније резултате. Овим мерама се задире у право и слободу грађана те је њихова употреба ограничена поштовањем доказних стандарда у

⁶³ Опширније видети: Закон о БИА, "Службени гласник РС", бр. 42/02, 111/09 и 66/14

⁶⁴ Опширније видети: Закон о ВБА и ВОА, "Службени гласник РС", бр. 88/09, 55/12 - одлука УС и 17/13

⁶⁵ Опширније видети: Законик о кривичном поступку, "Службени гласник РС", бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, и 55/14.

⁶⁶ Бугарски, Т., *Доказне радње у кривичном поступку*, Нови Сад 2014., стр. 24

кривичном поступку. Примена посебних доказних радњи могућа је поштовањем услова:

- „ начело легалитета – да су предвиђена законским одредбама
- начело супсидијарности – да не постоје блаже мере којим би се остварио исти циљ
- начело сразмерности - да се ради о тешким кривичним делима
- основи сумње или основана сумња – представља постојање одређеног степена вероватноће да је извршено кривично дело
- примена на основу одлуке надлежног судског органа
- временско ограничење трајања примене посебне доказне радње
- спровођење надзора над законитим спровођењем мере⁶⁷

3.2 Корисници посебних поступака и мера односно посебних мера у Републици Србији

Посебне мере којима се врши тајно прикупљање података представљају базу рада безбедносног сектора сваке државе. Примена посебних мера у Републици Србији је на основу законских овлашћења омогућена: Безбедносно-информативној агенцији (БИА); Војнобезбедносној агенцији (ВБА); и Министарству унутрашњих послова.⁶⁸

Основни разлози примене посебних мера којима се врши тајно прикупљање података су:

- заштита и унапређење националне безбедности од различитих безбедносних ризика и претњи који долазе од појединаца, група, чије деловање може бити у вези са матичном државом, односно претњама које могу долазити и из иностранства. Подаци прикупљени на овај начин се обрађују, анализирају и достављају различитим

⁶⁷ На основу препоруке садржане у Резолуцији донетој на XVI kongresu AIDP -a., XVI међународни конгрес за казнено право 2/1999б, 1051.

⁶⁸ Лазих Р. (2014.), *Контрола служби безбедности у Србији*, Академија за националну безбедност и ЈП "Службени гласник", Београд, страна 174.

корисницима, међу којима је и државно руководство, који анализирајући ове информације настоје да донесу што исправније одлуке. Превентивно деловање и спречавање реализације различитих претњи по безбедност државе и њених грађана је основна сврха прикупљања података на овај начин.⁶⁹

- процесуирање разних кривичних дела; најчешће их примењују полицијски органи. Пораст међународног организованог криминала и његова повезаност са тероризмом и другим безбедносним претњама у појединим ситуацијама захтева и укључивање безбедносно-обавештајног сектора у истраге кривичних дела.

- тренд развоја приватног безбедносног сектора који је карактеристичан за развијене земље запада говори и о трећој - комерцијалној сврси прикупљања података. Прикупљање података се врши на основу уговора о ангажовању (проналазак несталих лица, прикупљање судских доказа, провера брачних односа и сл.). Поред поменутих послова приметно је и ангажовање приватних агенција на прикупљању података ради заштите националне безбедности.⁷⁰

3.3 Поступак одобравања посебних мера

Одобравање посебних мера тајног прикупљања податка које представљају мањи степен кршења људских права и слобода (тајно праћење и снимање на отвореном простору) врше директори безбедносно-обавештајних служби и директор полиције, односно јавни тужилац, уколико је реч о контролисаној испоруци. За примену мера којима се значајније задире и ограничавају људска права и слободе потребно је одобрење независне институције - суда.

Основне ставке које садржи предлог за примену мера су:

-“назив посебне мере

-расположиве податке о лицу, групи или организацији према којој ће мера бити примењивана

⁶⁹ Петровић П., Дракулић Ђ., и др. (2015.), *Посебне мере тајног прикупљања података*: водич за надзор, Београдски центар за безбедносну политику, страна 12.

⁷⁰ исто, стр. 12.

-испуњеност услова и разлога за примену мера (постојање основа сумње)

-обим и место примене

- временски период у коме се примењује мера”⁷¹

Законик о кривичном поступку предвиђа да предлог за примену мера подноси јавни тужилац (изузетак представља контролисана испорука, чије спровођење одобрава републички јавни тужилац). Наредбу за примену доноси судија за претходни поступак, спроводе је БИА, ВБА или МУП.⁷² Закоником је такође предвиђено да судија за претходни поступак приликом одређивања врсте и времена трајања посебних доказних радњи посебно вршити процену да ли би се исти резултат могао постићи на други начин којим се мање ограничавају Уставом загарантована људска права и слободе.

Основни елементи које садржи наредба о одређивању посебне мере су:

-”назив посебне мере

-расположиви подаци о лицу, групи или организацији према којој ће мера бити примењивана

-испуњеност услова и разлога због којих се мере примењују (постојање основа сумње)

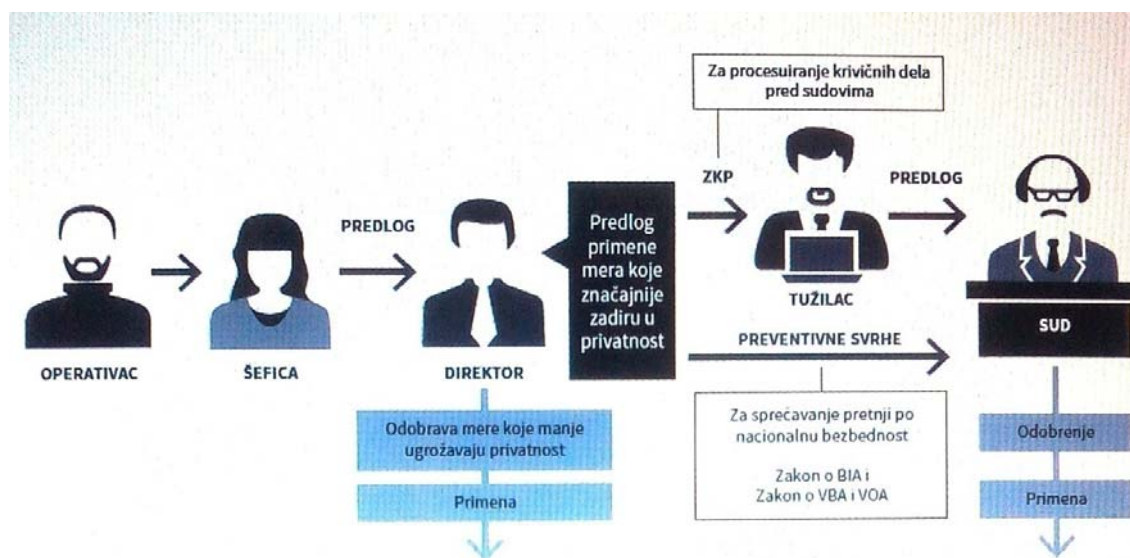
-начин примене мере

-обим и трајање посебне мере.”⁷³

⁷¹ Петровић П., Дракулић Ђ., и др. (2015.), *Посебне мере тајног прикупљања података*: водич за надзор, Београдски центар за безбедносну политику, страна 13.

⁷² Лазић Р. (2014.), *Контрола служби безбедности у Србији*, Академија за националну безбедност и ЈП "Службени гласник", Београд, страна 177-178.

⁷³ Петровић П., Дракулић Ђ., и др. (2015.), *Посебне мере тајног прикупљања података*: водич за надзор, Београдски центар за безбедносну политику, страна 14.

Слика 1. поступак одобравања посебних мера - службе безбедности⁷⁴

Специфичности које са собом носи примена посебних мера тајног прикупљања података захтевају испуњење одређених услова:

- "да посебне мере буду јасно дефинисане и прописане законом
- да буде јасно прописана процедура одобравања, надзора и процедура контроле
- да буде примењен принцип вишестепености и независности приликом одобравања и надзора
- а примена посебних мера буде нужна и сразмерна."⁷⁵

Адекватној примени свих посебних мера претходи системско законско уређење које никако не сме бити произвољно, непрецизно и нејасно.

Адекватност законске регулативе огледа се у немогућности злоупотребе од непосредних предлагача, извршиоца, директора, па до корисника података добијених применом посебних мера тајно прикупљених података.

⁷⁴ исто, стр. 14.

⁷⁵ исто, стр. 15.

3.4 Контрола примене посебних поступака и мера

Узимајући у обзир велике могућности и значај тајног надзора односно вредности података прикупљених на овај начин, као и чињеницу да се применом ових мера задира у Уставом загарантована права, неопходно је онемогућити злоупотребе развојем механизма за контролу. Законодавство у Србији познаје три екстерна актера која у оквиру својих надлежности врше контролу над применом посебних мера:

- контрола коју спроводи Народна скупштина Републике Србије,
- контрола коју спровode судови,
- контрола коју спровode независни државни органи (НДО), које представљају Заштитник грађана и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, (само у оквиру својих овлашћења).⁷⁶

3.4.1 Судска контрола

Контролу над применом посебних поступака и мера судске власти могу вршити у два правна режима. Први начин подразумева контролу на основу Законика о кривичном поступку, док други начин представља контролу на основу Закона о службама безбедности (Закон о Безбедносно-информативној агенцији, Закон о основама уређења служби безбедности СРЈ, Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији). Судска контрола која се врши на основу Законика о кривичном поступку спроводи са у три фазе: пре непосредног отпочињања примене, у току примене посебних поступака (за поједине доказне радње) и мера и по завршетку примене. Значај овакве контроле огледа се у чињеници да се доказни материјали прикупљени на незаконит начин не могу користити у току судског процеса.

Претходна контрола спроводи се одобравањем посебних доказних радњи. Одобравање посебних доказних радњи врши судија за претходни поступак на основу предлога јавног тужиоца (осим контролисане испоруке коју одобрава Републички јавни

⁷⁶ Надлежност чине: људска права и законитост и правилност у раду органа управе.

тужилац). Неопходно је напоменути да судови и тужиоци могу вршити *ex ante* контролу појединих радњи које Законик о кривичном поступку не познаје као посебне доказне радње попут евиденције о оствареној телефонској комуникацији, лоцирање места са којих се остварује комуникација, надзор сумњивих финансијских трансакција које су одређене чланом 144 ЗКП-а.⁷⁷

Контролу у току примене појединих посебних доказних радњи могу вршити судија за претходни поступак и јавни тужилац. Посебне доказне радње које могу бити контролисане у току примене су: тајни надзор комуникације, тајно праћење и снимање, као и закључивање симулованих послова. Одређени надлежни државни орган који наредбом спроводи неку од поменутих посебних доказних радњи, дужан је да сачињава дневне извештаје о спровођењу исте. Дневни извештаји се достављају судији за претходни поступак и јавном тужиоцу на њихов захтев. Остаје непознато када и колико често се ово право и користи.

Истеком рока у коме је вршена примена посебне доказне радње, овлашћени државни орган за њену примену дужан је да достави судији за претходни поступак извештај о примени и припадајући прикупљени материјал (снимке, документацију). Изузетак представља извештај о примени контролисане испоруке који се доставља Републичком јавном тужиоцу (извештај о примени контролисане испоруке доставља се јавном тужиоцу). Извештај би требало да садржи податке о "времену примене посебне доказне радње, податке о службеном лицу које ју је спровело, опис примењених техничких средстава, податке о обухваћеним лицима и податке о резултатима примењене радње. У извештају о тајном надзору комуникације и тајном праћењу и снимању неопходно је доставити и оцену сврсисходности примене посебне доказне радње."⁷⁸

Уколико у року од шест месеци од момента упознавања јавнога тужиоца са садржајем прикупљених материјала, исти не буде искоришћен за покретање кривичног поступка или уколико тужаоц изјави да га неће користити у поступку, судија за претходни поступак дужан је да донесе решење о уништавању прикупљеног материјала.

⁷⁷ Петровић П., Дракулић Ђ., и др. (2015.), *Посебне мере тајног прикупљања података*: водич за надзор, Београдски центар за безбедносну политику, страна 39-40.

⁷⁸ исто, стр. 40.

Прикупљени материјал се уништава под надзором судије за претходни поступак који о томе сачињава записник.⁷⁹

3.4.2 Судска контрола према законима служби безбедности

Ex ante kontrola: Према закону о Безбедносно-информативној агенцији о предлогу за примену посебних мера на образложени предлог директора Агенције одлучује председник Вишег суда у Београду, односно судија кога он изабере међу судијама распоређеним у Посебно одељење за кривична дела организованог криминала. У случајевима неприхватања предлога од стране суда директор БИА може изјавити жалбу Апелационом суду у Београду.⁸⁰

Одлуке о примени посебних поступака и мера тајног прикупљања података одређених у Закону о ВБА и ВОА доносе се на три нивоа. О примени тајног електронског надзора телекомуникације и информационих система одлучује Виши суд са седиштем Апелационог суда на чијој територији ће мера бити примењена. За тајно снимање разговора, тајни надзор садржине писама и тајни надзор и снимање унутрашњости објеката надлежан је Врховни касациони суд. Уколико разлози хитности захтевају, директор ВБА може да наложи примену посебног поступка или мере без одлуке суда уз "сагласност" надлежног судије. Поменутом судији се подноси званичан предлог за одобрење мере, судија има временски рок од 24 часа да одлучи о предлогу за примену. Матични закони о службама безбедности не предвиђају могућност контроле посебних поступака и мера тајног прикупљања података у току примене.

Post festum контрола: Безбедносно-информативна агенција нема законску обавезу да извести или достави извештај о престанку и резултатима примене мера судији који је донео одлуку о примени. Оваква врста контроле није предвиђена законом, сем у случају када је применом посебних мера ради превентивног деловања резултирало прикупљањем материјала о кривичном делу на основу ког се могу покренути посебне

⁷⁹ Види: члан 163. Законика о кривичном поступку, "Службени гласник РС", бр. 72/2001, 101/2011, 121/2013, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

⁸⁰ Видети: Закон о БИА, "Службени гласник РС", бр. 42/02, 111/09 и 66/14, члан 14 и 15.

доказне радње. Материјал прикупљен на овај начин се доставља надлежном јавном тужилаштву и са њим се поступа у складу са одредбама Законика о кривичном поступку.

Законске одредбе предвиђају да Војнобезбедносна агенција након примене мере за коју јој је била неопходна одлука суда, надлежном судији достави обавештење о завршетку примене мере. Овакав начин дозвољава временску контролу трајања примене мере. Такође и Војнобезбедносна агенција има обавезу да обавести тужилаштво уколико прикупљени подаци применом посебних мера указују на могућност припремање или извршења кривичног дела.⁸¹

3.4.3. Парламентарна контрола примене посебних поступака и мера

Правни основ који омогућује парламентарну контролу рада служби безбедности чини Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије усвојен 2007.године. Надзор над законитошћу примене посебних мера врши Одбор за контролу служби безбедности. Ово скупштинско тело има експлицитно овлашћење да надзире примену посебних поступака и мера за тајно прикупљање података.⁸²

Контролу омогућавају два инструмента која су стављена на располагање Одбору за контролу служби безбедности. Први инструмент чини "редовни извештај који службе безбедности подносе Одбору (најмање једном у току редовног заседања) и који садржи статистичке податке о примењеним посебним мерама током извештајног периода."⁸³ Други инструмент чини непосредни надзор односно надзорне посете. Директор службе безбедности је дужан, на захтев Одбора, да омогући обилазак просторија, увид у документацију, пружи податке о раду и одговори на питања у вези са радом службе.

⁸¹ Петровић П., Дракулић Ђ., и др. (2015.), *Посебне мере тајног прикупљања података*: водич за надзор, Београдски центар за безбедносну политику, страна 50.

⁸² Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, члан 16.

⁸³ Ђокић К. (2014.), *Парламентарни надзор над применом посебних мера за тајно прикупљање података у Србији*, Београдски центар за безбедносну политику, страна 10.

Закон такође прецизно одређује и које податке чланови Одбора не могу тражити приликом надзорних посета. Групу ових података сачињавају:⁸⁴

- идентитету садашњих и бивших сарадника службе;
- припадницима службе са прикривеним идентитетом;
- трећим лицима којима би откривање тих података могло да штети;
- методима прибављања обавештајних и безбедносних податка;
- акцијама које су у току;
- начину примене посебних поступака и мера;
- подацима и информацијама које су прибављене разменом са страним службама и међународним организацијама;
- тајним подацима и информацијама других државних органа у поседу службе.

Надзор над применом посебних поступака и мера за тајно прикупљање података у ВБА и ВОА врши Генерални инспектор ових служби. О његовом постављењу одлучује Влада, на предлог министра одбране, избор се врши на пет година. Одбор за контролу служби безбедности има законом регулисану сарадњу са Генералним инспектором војних служби безбедности, који о резултатима контроле извештава Одбор за контролу служби безбедности најмање једном годишње.

"Потребно је напоменути и да су руководиоци унутрашњих контрола ВБА и ВОА дужни да обавесте Генералног инспектора, а по потреби и надлежни Одбор Народне скупштине онда када има сазнања да директор ВБА, односно директор ВОА није отклонио незаконитост или неправилност у раду, коју је унутрашња контрола претходно утврдила."⁸⁵

Надзор над употребом посебних мера које примењује Министарство унутрашњих послова децидно законом није предвиђено. Међутим Одбор за одбрану и унутрашње послове разматра све области из функционисања надлежног министарства, што може

⁸⁴"Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије", члан 19., "Службени гласник РС", бр. 116/07 и 72/12

⁸⁵Бокић К. (2014.), *Парламентарни надзор над применом посебних мера за тајно прикупљање података у Србији*, Београдски центар за безбедносну политику, страна 53.

укључити и контролу примене посебних мера. Контрола се може спровести на основу редовних извештаја о раду Министарства и стању безбедности које Министарство подноси Одбору за одбрану и унутрашње послове. Посланицима који су чланови Одбора нуди се могућност да разматрају редовне извештаје и да захтевају информације о броју примењених доказних радњи. Одбору за одбрану и унутрашње послове као додатни механизам контроле стоји и могућност тражења ванредних извештаја од министра унутрашњих послова о питањима из његовог делокруга рада.⁸⁶ У циљу унапређења надзора над применом посебних мера, а према пословнику Председник Народне скупштине, на предлог радног тела (поменутих) може одобрити ангажовање различитих стручних лица из области права, технике и безбедности. Њихова стручна помоћ може скренути пажњу на поједине сегменте и начине унапређења приликом примене одређених посебних мера за тајно прикупљање података.⁸⁷

Надзор над применом посебних поступака и мера могу вршити и народни посланици који нису чланови два поменута одбора, постављањем посланичких питања. Народни посланици немају право увида у податке који носе ознаку степена тајности, али имају могућност да захтевају статистичке податке о примени мера, или информације о броју обука које су припадници надлежних служби за примену посебних мера спровели. У циљу отклањања системских неправилности, расветљавања пропуста у раду насталих применом посебних мера, Народна скупштина може образовати анкетну комисију или анкетни одбор (представљају привремена радна тела).⁸⁸ Анкетни одбор сачињавају народни посланици, док анкетну комисију сачињавају поред народних посланика и научници и стручњаци за поједине области. Улога ових радних тела је сагледавање стања у одређеној области и утврђивање чињеница о појединим догађајима.⁸⁹

⁸⁶ исто, стр. 53.

⁸⁷ www.parlament.gov.rs > ... > "Пословник Народне скупштине", члан 43.

⁸⁸ www.parlament.gov.rs > ... > "Пословник Народне скупштине", члан 41.

⁸⁹ Ђокић К. (2014.), *Парламентарни надзор над применом посебних мера за тајно прикупљање података у Србији*, Београдски центар за безбедносну политику, страна 53.

3.4.4 Контрола независних државних тела

Независне државне институције које могу вршити контролу над применом посебних мера су Заштитник грађана (омбудсман) и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

Настанак Заштитника грађана (омбудсмана) као независне државне институције се везује за скандинавске земље. Први пут је успостављен у Шведској од стране парламента. Овај државни орган има овлашћења да контролише рад органа државне управе међу којима се налази и комплетан сектор безбедности. Институција Заштитника грађана установљена је Законом о заштити грађана 2005. године.⁹⁰ Заштитник грађана покреће поступак на основу притужбе грађана или по сопственој иницијативи. Овај независни државни орган врши контролу притужби, које подносе и припадници сектора безбедности. Током спровођења процеса контроле Заштитник грађана располаже правом посета, просторијама безбедносних структура (полиције, војске и служби безбедности) са могућношћу узимања изјава од запослених у овим институцијама, али и од лица лишених слободе.⁹¹ О резултатима свога рада омбудсман је одговоран Народној скупштини.⁹²

"Заштитник грађана је једини контролни орган који може да надзире примену мера које су у току. Како би ова своја овлашћења могао да оствари, претходно пролази посебну безбедносну проверу за приступ подацима који су означени највећим степеном поверљивости - (Државна тајна)," ⁹³ на основу Закона о тајности података, (чланови 38. и 53.).

Уочавањем недостатака у поступку контроле код органа управе, Заштитник грађана упућује препоруке на основу којих се могу уклонити мањкавости. Орган управе је дужан да у року од 60 дана од дана добијања препоруке, обавести Заштитника грађана да ли је отклонио мањкавости или изнесе разлоге због којих није поступио по

⁹⁰ Закон о заштитнику грађана, "Службени гласник РС", бр.79/05 и 54/07.

⁹¹ Лазић Р. (2014.), *Контрола служби безбедности у Србији*, Академија за националну безбедност и ЈП "Службени гласник", Београд, страна 211-213.

⁹² Закон о заштитнику грађана, "Службени гласник РС", бр. 79/05 и 54/07., чланови:1., 2. и 3.

⁹³ Ђокић К. (2014.), *Парламентарни надзор над применом посебних мера за тајно прикупљање података у Србији*, Београдски центар за безбедносну политику, страна 55.

препорукама. У реализацији својих надлежности у вези са контролом служби безбедности као примери могу послужити: превентивна контролна посета Заштитника грађана Безбедносно-информативној агенцији 2010. године⁹⁴ и контрола примене мере тајног претреса која је извршена 2014. године такође од стране Заштитника грађана.⁹⁵

Доношењем Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја из 2004. године⁹⁶, установљена је независна државна институција - Повереник за информације од јавног значаја. Ступањем на снагу новог закона који регулише ову област - Закона о заштити података о личности,⁹⁷ Повереник за информације од јавног значаја наставља свој рад под називом Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности. Повереник представља самосталан државни орган, кога бира и разрешава Народна скупштина, на предлог Одбора за информисање. Мандат повереника траје седам година.

Функција Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности огледа се у надзору спровођења Закона о заштити података о личности и указивању на могуће злоупотребе. Применом посебних мера прикупљају се подаци о личности, што указује да овај аспект рада служби безбедности подлеже надзору Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

Покретање поступка надзора врши се на основу сазнања до којих Повереник долази по службеној дужности, од подносиоца жалбе или трећег лица. Надзор спроводе овлашћени инспектори. По спроведеној контроли, а у случају уочених неправилности, Повереник располаже правом да:

- нареди да се неправилности отклоне у одређеном року,
- привремено забрани обраду која се обавља супротно одредбама овог закона
- нареди брисање података прикупљених без правног основа.⁹⁸

⁹⁴ Лазих Р. (2014.), *Контрола служби безбедности у Србији*, Академија за националну безбедност и ЈП "Службени гласник", Београд, страна 218.

⁹⁵ Ђокић К. (2014.), *Парламентарни надзор над применом посебних мера за тајно прикупљање података у Србији*, Београдски центар за безбедносну политику, страна 56.

⁹⁶ "Службени гласник РС", бр.120/04, 104/09, и 36/10.

⁹⁷ "Службени гласник РС", бр.97/08 и 104/09.

⁹⁸ Закон о заштити података о личности, "Службени гласник РС", бр. 97/2008, 104/09- др.закон 68/12- одлука ус 107/12, члан 56., став 2.

Исти члан закона такође предвиђа овлашћење Повереника да по уоченим неправилностима поднесе прекршајну пријаву због повреде Закона о заштити података о личности.

Полиција, БИА и ВБА од 2014. године дужне су да Поверенику достављају годишње евиденције о броју захтева за приступ задржаним електронским подацима, који су упућени оператерима телефоније и интернета. Такође и оператери су дужни да сопствену евиденцију о броју примљених захтева доставе Поверенику. Упоредна анализа двеју евиденција омогућава ефикасну контролу података, који представљају осетљиве податке о личности.⁹⁹

3.5 Примена посебних поступака и мера у другим државама

Адекватан начин примене посебних поступака и мера којима се нарушавају приватност и права појединаца са једне стране, и очување безбедности са друге стране представљају дилему за свако друштво. Управо ова дилема ставља пред национална законодавства изазов да доношењем различитих законских решења омогуће очување безбедности, смање могућност злоупотребе и створе одговарајући систем контроле законитости одобравања и примене посебних мера и поступака.

Надзор над комуникацијама у САД врши се на основу одобрења Суда за надзор страних обавештајних служби FISC (ово тело броји седам чланова на основу закона установљено је од стране Конгреса САД, као посебно одељење Врховног суда). Основ за одобрење надзора је заштита националне безбедности.¹⁰⁰ Ову област још регулише и Закон о приватности електронске комуникације SCPA омогућује "лутајуће прислушкивање" комуникација, обухвата: контролу трансмисије мобилним телефоном, модема, пејџера и електронске поште. У САД ова мера се у превентивном смислу, користи ради очувања националне безбедности, а у репресивне сврхе ради прибављања доказа за вођење кривичног поступка. У превентивне сврхе одобравање ове мере врши главни штаб ФБИ-а, ДЕА, Министарство правосуђа, Савезни окружни суд, ЦИА,

⁹⁹ Ђокић К. (2014.), *Парламентарни надзор на применом посебних мера за тајно прикупљање података у Србији*, Београдски центар за безбедносну политику, страна 57.

¹⁰⁰ Соколовић, Р. (2006.), *Полиција и кривични поступак - супротстављање организованом криминалу*, Београд, Завод за уџенике.

НАСА и други. Примену мере у репресивне сврхе одобрава надлежни суд, вођа тима у ФБИ, ако су испуњени услови довољне сумње да је извршено неко кривично дело из каталога кривичних дела. Такође до примене мере може доћи и на предлог тужиоца против неидентификованих лица која су у вези са кривичним делом уколико се зна број телефонског прикључка којим ће се послужити неидентификована лица.¹⁰¹ Примена мера је временски ограничена на тридесет дана, уз могућност продужетка. Надзор над применом мера спроводи се у три нивоа: административни, судски и парламентарни.

Електронски надзор комуникација у Немачкој се врши на основу Закона *Das Gesetz über die Beschränkung des Post- und Fernmeldegeheimnisses aus dem Jahre 1968*. и *Das Strafprozessordnung* (Закон о кривичном поступку). Електронски надзор комуникација се предузима у превентивном смислу ради очувања националне безбедности, а у репресивном смислу, у циљу утврђивања извршилаца каталошки одређених кривичних дела, када за то постоји основана сумња. Надзор над комуникацијама може бити кориштен и ради утврђивања боравишта осумњиченог лица које се налази у бекству. Одобравање мере у превентивне сврхе врши Начелник БНД-а, односно начелник војнообавештајне службе безбедности. За репресивне сврхе меру одобрава суд на основу предлога надлежног државног тужиоца. Изузетак представља случај хитности, тада меру може одобрити и државни тужилац уз накнаду потврду суда. Временско трајање мере је ограничено на три месеца, уз могућност проширења за још три месеца. Контрола над спровођењем мера може се вршити административно, судски и парламентарно.¹⁰²

Правни основ за примену мере надзора комуникација у Италији чини Антимафијашки закон *Codice Antimafia No. 203* из 1991. године. Мера се примењује у репресивне сврхе, у циљу истраживања тешких кривичних дела, која су одређена каталогом кривичних дела уз услов постојања јаких индиција. У случајевима постојања сумње за постојање мафијашке делатности, за примену ове мере на основу Антимафијашког закона није потребно постојање јаких индиција.¹⁰³

Надзор комуникација у превентивне сврхе представља тзв. административно прислушкивање, одобрава суд за спречавање мафијашког криминалног деловања, на

¹⁰¹ Ничић Ж. (2014.), *"Надзор комуникација као мера процесне принуде"*, безбедност полиција грађани бр.1-2, стр. 96-97.

¹⁰² исто стр. 97-98.

¹⁰³ Лукић, Т. (2005.), *Електронски надзор комуникација као метод прибављања доказа за кривична дела организованог криминала*, Зборник, Правни факултет, Нови Сад, 1/2005, стр. 249-260.

образложени предлог начелника ДИА и уз сагласност министра унутрашњих послова. Док меру у репресивне сврхе одобрава суд на предлог државног тужиоца, изузетак представљају случајеви хитности (до 24 часа), меру може одобрити начелник МУП-а, уз накнадно прибављено одобрење суда. Тајни надзор комуникације према одредбама ЗКП-а се одређује до 15 дана, односно 40 дана уз могућност сукцесивног продужавања мере у периодима од по 20 дана по налогу суда на основу Антимафијашког закона. Када се мера предузима у превентивне сврхе временски се ограничава на 20 дана уз могућност продужења.

Примена мера тајног надзора комуникација у Републици Хрватској уређена је Законом о сигурносно-обавјештајном суставу.¹⁰⁴ Поменути закон у циљу експлоатације и примене мере тајног надзора над комуникацијама основан је оперативно-технички центар за надзор телекомуникација. Поступак одобравања, примене и надзора над применом мере тајног надзора телекомуникација одређен је Законом о сигурносно-обавјештајном суставу и Законом о казненем поступку. Одобрење мере тајног надзора комуникације у превентивне сврхе (потребе националне безбедности) врши се у два корака. Први корак чини писмени предлога старешине (директора СОА или ВСОА) који се упућује Врховном суду Хрватске. Други корак чини образложени налог за примену мере тајног надзора комуникације Врховног суда Хрватске који се упућује оперативно-техничком центру. Тридесет трећи члан овога закона нуди могућност СОА да према грађанима примењује мере тајног прикупљања података којима се привремено ограничавају нека уставна људска права и основне слободе, а ВСОА може примењивати мере тајног прикупљања података којима се привремено ограничавају људска права и основне слободе само према запосленима у Министарству одбране и Оружаних снага. Мере тајног прикупљања података могу се примењивати само уколико се подаци не могу прикупити на други начин или је њихово прикупљање повезано са несразмерним тешкоћама. Уколико постоји могућност избора између више мера тајног прикупљања података, примениће се мера којом се мање задире у Уставом заштићена права и слободе.¹⁰⁵ Закон о сигурносно-обавјештајном суставу у мере тајног прикупљања података убраја:

¹⁰⁴Опширније видети: "Закон о сигурносно обавештајном суставу", Р. Хрватске, narodne-novine.nn.hr/clanci/.../127655.html, 14.01.2016.

¹⁰⁵ исто, члан 33.

1. тајни надзор телекомуникацијских услуга, делатности и саобраћаја:
 - а) тајни надзор садржаја комуникација,
 - б) тајни надзор података о телекомуникацијском промету,
 - ц) тајни надзор локације корисника,
 - д) тајни надзор међународних телекомуникацијских веза.
2. тајни надзор над поштанским и другим пошиљкама,
3. тајни надзор и техничко снимање унутрашњости објекта, затворених простора и предмета,
4. тајно праћење и мотрење уз светлосно снимање особа у отвореном простору и на јавним местима,
5. тајно праћење и мотрење уз звучно снимање садржаја комуникација особа у отвореном простору и на јавним местима,
6. тајни откуп докумената и предмета.¹⁰⁶

"Службена и друга лица која учествују у поступку одлучивања и предузимања мере дужна су да као тајну чувају све податке који се односе на овај поступак."¹⁰⁷

Посматрајући наведене примере надзора комуникација као методе тајног прикупљања података, уочавамо опште правилности које прате поступак одобравања, сврху примене и временског ограничења у коме се мера примењује. Одобравање мера врши се на основу предлога који подноси функционер надлежне агенције. О предлогу за примену надзора над комуникацијама одлучује суд, углавном врховни. Када говоримо о разлозима примене надзора над комуникацијама, разликујемо примену у превентивне сврхе (очување националне безбедности) и за потребе вођења кривичног поступка. Временски период на који се може одступити од начела неповредивости општења варира од 15 дана (Италија), преко 3 и 6 месеци до годину дана, са могућношћу продужења.

¹⁰⁶ исто, члан 33., став 3.

¹⁰⁷ Лазић Р. (2014.), *Контрола служби безбедности у Србији*, Академија за националну безбедност и ЈП "Службени гласник", Београд, страна 203.

4. ТАЈНИ НАДЗОР КОМУНИКАЦИЈЕ

Можемо рећи да је напредак техничких средстава којима се може вршити прислушкивање, развија сваким даном, упоредо са развојем комуникационих средстава. У употреби се налазе сателити, рачунари са пратећим програмима који региструју одређене, задате речи (које најчешће могу фигурирати у извршењу терористичких, криминалних или других безбедносно интересантних активности). Тако компјутерски програми региструју само тачно одређене речи, након чега се усмеравају на слушање и снимање. Окончањем поступка снимања, овако прикупљен материјал даље је предмет обраде различитих програма и аналитичких служби. У оваквим пројектима нарочито предњаче САД. Основна људска права (право на приватност) гарантовани су домаћим и међународним законским актима, која представљају ограничавајући фактор у контролисаном спровођењу тајног надзора комуникација. Док са друге стране савремени безбедносни изазови оправдавају употребу савремених техничких средстава, у циљу спречавања негативних друштвених појава.

Тајни надзор комуникација представља, надзор и снимање комуникације која се обавља телефоном или другим техничким средствима, електронске или дуге адресе осумњиченог и заплону писама и других пошиљки. "Одредбе о овој посебној доказној радњи обухватају њено одређивање, спровођење, проширење и достављање извештаја и материјала."¹⁰⁸

Примену радње одређује судија за претходни поступак наредбом, на образложени предлог јавног тужиоца. Примена ове посебне доказне радње захтева испуњење формалних и материјалних услова. Материјални услови огледају се у постојању одређеног степена сумње (основи сумње), да је лице према коме се одређује мера припрема или је извршило кривично дело за које се може одредити посебна доказна радња, као и околности које указује да се кривично дело на други начин не би могло, открити, спречити или доказати.

¹⁰⁸ Илић Г., Матић Бошковић М., (2015), *Посебне мере тајног прикупљања података у кривичном поступку: поглед из правосуђа*, Београдски центар за безбедносно политику, страна 9.

Формални услов за примену ове доказне радње чини образложени предлог за примену који сачињава јавни тужилац. Надзор обухвата тајни надзор комуникације који се одвија телефоном или тајни надзор електронске адресе осумњиченог и заплону писама и других пошиљки, односно надзор над комуникацијама може истовремено покривати све наведене видове комуникације.¹⁰⁹

Наредба за примену ове посебне доказне радње садржи расположиве податке о лицу према којем се тајни надзор комуникације одређује, назив кривичног дела, означавање познатог телефонског броја или адресе осумњиченог, односно телефонског броја или адресе за коју постоје основи сумње да је осумњичени користи, разлоге на којима се заснива сумња, начин спровођења, обим и трајање посебне доказне радње.¹¹⁰ Предлог јавног тужиоца такође може садржати и предлог да се примена тајног надзора комуникација упоредо врши и са посебном доказном радњом тајног праћења и снимања. Примена тајног надзора комуникације је временски ограничена на период од три месеца, уз могућност продужења за још три месеца, због неопходности даљег прикупљања доказа. Кривична дела за која поступа тужилаштво посебне надлежности (организованог криминала или ратних злочина) надзор је могуће продужити још два пут у трајању од три месеца. Наредбу спроводи БИА, ВБА и полиција. О оствареном надзору се сачињавају дневни извештаји, који се заједно са прикупљеним снимцима комуникације, писама и других пошиљки које осумњичених шаље или које се њему упућују, достављају се јавном тужиоцу и судији за претходни поступак. Привредна друштва или лица која су регистрована за пренос информација дужна су да органу који извршава наредбу тајног надзора комуникације омогуће надзирање комуникације.

Надлежни орган који спроводи наредбу тајног надзора комуникације може током надзирања доћи до сазнања да осумњичени користи други број или адресу. У оваквим случајевима закон предвиђа могућност проширења надзора комуникације на новооткривени број или адресу уз обавезу да о проширењу надзора одмах обавести јавног тужиоца. Ако јавни тужилац процени да је проширење надзора оправдано, одмах ће поднети предлог судији. У случају прихватања предлога судија накнадно одобрава проширење надзора, а у случају одбацивања предлога уништава се материјал који је прикупљен проширењем надзора комуникације на други број односно адресу.

¹⁰⁹ исто стр. 9.

¹¹⁰ Види: члан 167. Законика о кривичном поступку, "Службени гласник РС", бр. 72/2001, 101/2011, 121/2013, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

5. ТАЈНО ПРАЋЕЊЕ И СНИМАЊЕ

Основ тајног праћења је непосредно запажање које се постиже или слеђењем лица и група у кретању или посматрањем места и објеката, како би се сазнале чињенице које су од значаја за органе гоњења.¹¹¹

Тајно праћење и осматрање, пратило је историјски и друштвени развитак људске заједнице. Подаци о примени и значају тајног праћења, осматрања, извиђања и ухођења могу се наћи и у записима код најстаријих цивилизација. " Кинески војни теоретичари истицали су важност обавештења коју је доносила претходница (извиђачи) још у VI веку п.н.е., сматрајући да је предзнање један од битних услова за постизање војних и политичких циљева."¹¹²

"И у Библији се наводи да су (Израиљци) масовно користили обавештајце, који су поред информација о противнику доносили и знатне материјалне вредности. И Мојсије их посла да испитају земљу Хана рекавши им: "крените овим путем и попните се на планину и видите каква је то земља и какви су људи који су се настанили у њој, да ли су јаки или слаби, да ли их има мало или много."¹¹³ Царистичка Охарана¹¹⁴ пратила је у стопу Лава Толстоја за време његове посете Петровграду 1897. год. О томе Ровен каже: "Полицијски извештаји бележили су час и минут када је Толстој ушао у извесну радњу, купио дуван, колико је платио, а када је наставио своју шетњу, праћен је у ресторан где је забележено шта је поручио по јеловнику, колико се задржао за столом, као и колико га је коштао ручак". Своју примену и значај тајно праћење и осматрање задржало је и до данас.

У блиској прошлости ова радња се третирали као искључиво оперативна, сада је тајно праћење и снимање према актуелном Законик у кривичном поступку спада у групу посебних доказних радњи (чланови 171 - 173). Без обзира на чињеницу да је раније тајно праћење била непроцесна радња, сад оно представља део посебних доказних радњи чији резултати се користе и представљају доказе у кривичном поступку.

¹¹¹ Кривокапић, В., Жарковић, М., и др.,(2003.), *Криминалистичка тактика*, ВШУП, Београд, 2003, стр. 183.

¹¹² М. Herhnan *"Постанак шпијунаже"*, даје приказ историјског развоја обавештајне делатности, стр. 1-12

¹¹³ Исто

¹¹⁴ Тајна полиција царске Русије

Временско трајање ове посебне доказне радње је ограничено на период од три месеца, може се продужити на још три месеца уколико је неопходно. Изузетак чине кривична дела из надлежности посебног тужилаштва (чине га дела организованог криминалитета) када се мера тајног праћења и снимања може продужити још два пута по три месеца, што значи да ова посебна доказна радња највише може трајати дванаест месеци.

Ову посебну доказну радњу у Р. Србији спроводе полиција, БИА и ВБА. Институција која је спроводи дужна је да сачињава дневне извештаје, који се са пратећим снимцима достављају судији за претходни поступак као и јавном тужиоцу на његов лични захтев уколико се ова мера спроводи према одредбама ЗКП-а.

5.1 Сврха тајног праћења

Тајно праћење се примењује ради стицања основних информација о објекту (праћеном лицу) уколико се не располаже сарадничком мрежом или другим изворима података.

"Сврха одређивања ове доказне радње: 1) откривање контаката и комуникације осумњиченог на јавним местима и местима на којима је приступ ограничен или у просторијама (овде могу да спадају превозна средства других лица уколико је вероватно да ће осумњичени ту бити присутан или да користи та превозна средства)." ¹¹⁵

Такође служи:

- "Утврђивању веза и контаката праћеног лица са другим лицима,
- откривање саучесника праћеног објекта,
- уочавање примопредаје предмета кривичног дела,
- проналажење лица за којима се трага,
- откривање склоништа и скровишта лица које се прати,

¹¹⁵ Др Bugarski, Т., (2014.), *Доказне радње у кривичном поступку*, Правни факултет, Нови Сад, стр. 57

склоности, навика, порока, утрошка новца, тешкоћа и сл.

- проверавање добијених података за неко лице

- проверавање сарадника и др."¹¹⁶

Велика прилагодљивост примене ове мере је у могућности да се може комбиновати са другим оперативно-техничким мерама и радњама, њихова сублимирана примена представља значајно средство у борби против свих облика криминала.

Обављање послова тајног праћења и снимања обављају специјализовани тимови, чији чланови треба да су посебно обучени за ову врсту оперативног рада. У појединим ситуацијама од обучености припадника овог одељења зависе читави оперативни захвати. Припадници овог одељења требало би да имају висок степен самопоуздања, изражену самоиницијативу (огледа се у мотивисаности и активности), стрпљење, дисциплину, могућност запажања детаља, колективни дух и друге особине. Као једна од посебних карактеристика издваја се непознавање криминалних кругова. Радно ангажовање припадника ових тимова веома често је од јутра до вечери што захтева добру физичку и психичку припрему.

"Идеалне квалитете које би требало да поседују лица која ће вршити праћење су:

1. Обичан изглед - не превише дебео или мршав, превише висок или низак, без необичних црта, карактеристика или особености;
2. Дobar смисао за облачење. Одећа не превише елегантна, без полицијских значки, мотива, без јаких парфема и водике за бријање, без накита;
3. Моћи скинути "полицијски дух" понашања;
4. Моћи бити "Господин Нико" и "Господин Свако" који изгледа као "Господин Осредњи".¹¹⁷

Током обављања послова из свог делокруга рада специјализовани тимови користе одређена средства. Савремени безбедносни проблеми захтевају коришћење:

¹¹⁶ Попара, В.,(2006.), *Тајно праћење - нови аспекти*, Безбедност 2/2006, Београд, стр. 307.

¹¹⁷ Пиповић, Н., (2013), *Методи тајног надзора у сузбијању организованог криминала*, Годишњак студената, година I, 2/2013, Универзитет Источно Сарајево, стр. 63.

различитих превозних средстава (возила, мотоцикла, бицикла), средства везе, средства за документовање и осматрање, средства за камуфлажу, располагање оперативним финансијским средствима и др.

Слика 2. Скривени прибор за комуникацију између чланова тима¹¹⁸

Слика 3. Средства за документовање и надзор у употреби чланова тима за тајно праћење¹¹⁹

¹¹⁸ Попара, В., (2006.), *Тајно праћење - нови аспекти*, Безбедност 2/2006, Београд, стр. 310.

¹¹⁹ исто, стр. 311.

"Да би се успешно спроводила ова мера, оперативци морају да се придржавају четири основне фазе у свом раду: припрема тајног праћења, примену методе тајног праћења, идентификовање веза, документовање и извештавање."¹²⁰

5.2. Припрема тајног праћења

У циљу што ефикасније и адекватније примене тајног праћења и осматрања неопходно је извршити што детаљнију припрему свих радњи. Припрема се састоји у упознавању свих чланова тима са расположивим подацима о "објекту - предмету рада"¹²¹, одређивању вођа тимова, функцији сваког појединца у тиму, предвиђању могућег развоја ситуације како би се предупредио негативан сценарио. Припрема подразумева још и поделу задатака за сваког појединца тима, дефинисањем улоге као и поделе одговорности у тиму. Сложеност повереног задатка тимовима за праћење диктира и број потребних чланова за реализацију задатка.

Адекватна припрема захтева што боље упознавање са лицем, које је предмет рада, тзв. објекат. Може се остварити на основу фотографије лица, видео записа или непосредно. Препознавање лица на основу фотографије може бити отежано због времена када је фотографија сачињена (фотографија старијег датума и слабијег квалитета). Такође је неопходно упознавање чланова тимова за праћење са личним описом и другим подацима који тимовима за праћење могу олакшати рад и поступање у појединим ситуацијама.¹²²

Непосредно упознавање уколико је могуће представља најбољи начин. Директно визуелно упознавање са објектом - предметом рада своди могућност грешке на минимум. Упознавање припадника тимова за праћење са објектом врши оперативни радник који је ангажован на предмету рада.¹²³

¹²⁰ Попара, В.,(2008.), *Тактика тајног праћења*, Безбедност бр. 1-2/2008, Београд, стр. 161.

¹²¹ Представља лице или групу лица која се налазе под надзором тимова за тајно праћење и снимање. Термин води порекло из граматике српског језика и означава оног ко трпи радњу. У литератури која покрива енглеско говорно подручје користи се термин "subject", који се може одредити као "тема рада."

¹²² Попара, В.,(2008.), *Тактика тајног праћења*, Безбедност бр. 1-2/2008, Београд, стр. 163.

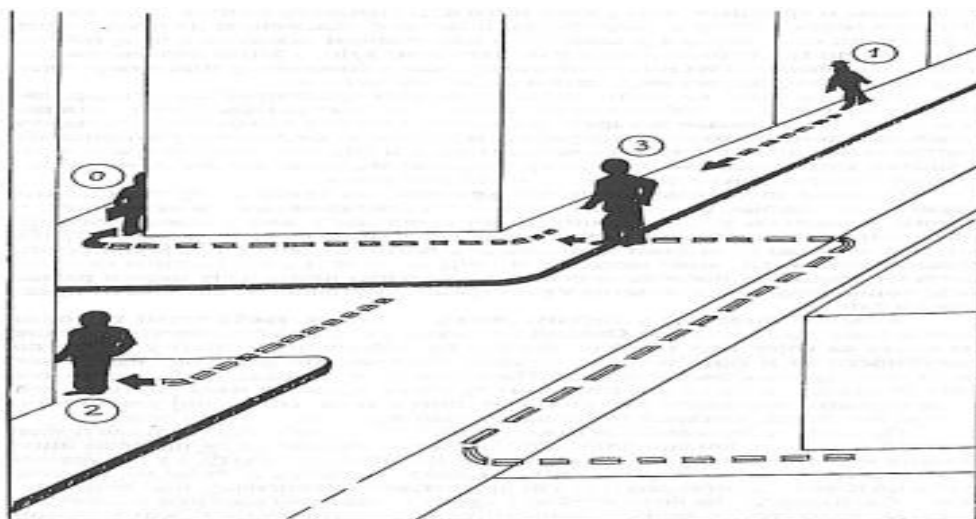
¹²³ исто, стр. 163-164.

5.3 Методе тајног праћења

Владимир Кривокапић у својој књизи "Криминалистичка тактика I", истиче две методе тајног праћења: праћење пешице и праћење колима.¹²⁴ Тајно праћење пешице представља основу у раду екипа одељења за тајно праћење. Примена овог метода рада остварује се кретањем за предметом - објектом, на извесној удаљености (у сталном видокругу) како би правовремено уочили и регистровали његове контакте, поступке, интересовања,....¹²⁵

Приликом отпочињања примене мере тајног праћења неопходно је краћи период кретати се ближе предмету - објекту како би се потврдио идентитет, као и чињенице које су презентоване члановима екипа приликом упознавања са предметом - објектом. Дефинитивно потврдили изглед, (карактеристике попут: висине, држања, начин хода, начина облачења, итд.)¹²⁶

Током примене методе тајног праћења пешице разликујемо више начина распореда - поретка које заузимају чланови екипе у слеђењу објекта. Један од начина је тзв. АВС метод.¹²⁷

Слика 4. АБЦ систем праћења - сачекивања¹²⁸

¹²⁴ Кривокапић, В., (2000.), *Криминалистичка тактика I*, Полицијска академија, Београд, , стр. 376-388

¹²⁵ Попара, В.,(2008.), *Тактика тајног праћења*, Безбедност бр. 1-2/2008, Београд, стр. 165.

¹²⁶ исто, стр. 165.

¹²⁷ Palmiotto, G.M.J.,(1998), *Criminal Investigations*, Austin & Winfield, , стр. 142

Реализацију овог метода тајног праћења остварују три члана екипе, и састоји се у наизменичном смењивању за надзираним лицем. Један члан тима налази се непосредно иза предмета - објекта, други члан тима налази се иза првог оперативног радника и осматра предмет - објекат и рад члана тима, трећи члан тима налази се са супротне стране улице паралелно са предметом - објектом и осматра ширу околину у којој се реализује надзор - тајно праћење. Повремено чланови тима мењају своја места - поредак у описаној формацији у циљу што квалитетнијег обављања поверених задатака и могућности спречавања деконспирације мере.

Паралелни начин подразумева кретање члана екипе паралелно са предметом - објектом паралелно са супротне стране улице. Позитивна страна овог начина је то што предмет - објекат тешко може да уочи чланове тима ма колико се окретао за собом, или чини неке нагле покрете који би могли збунити чланове тима и деконспирисати меру тајног праћења.

Релејни систем, представља начин тајног праћења који је применљив само у појединим ситуацијама. Примена овог начина најчешће се комбинује у примени са тајним надзором комуникација. Овакав начин тајног праћења захтева познавање могуће руте кретања предмета - објекта. У овој ситуацији чланови тима распоређују се по претпостављеној рути кретања, њихов задатак је да констатују пролазак надзираног лица и да најаве следећем члану тима долазак објекта. Мањкавости овог начина тајног праћења огледају се у потреби и ангажовању великог броја чланова тима.

Реализација тајног праћења може бити и стационарна. Чланови тима у овим ситуацијама остају на одређеној тачки (осматрачници), при чему константно осматрају околину и фото документују све битне догађаје на одређеном локалитету.¹²⁹

Поменути методи тајног праћења пешице представљају само неке од начина реализације ове посебне доказне радње. У практичној примени остварење постављених задатака пред чланове тима остварује се комбинацијом описаних метода. Можемо рећи да не постоји јединствени образац у раду екипа за праћење, него чланови екипа свој рад прилагођавају како предмету - објекту рада, тако и околини у којој тренутно извршавају своје задатке. Неопходно је прилагодити се свакој ситуацији, није исти

¹²⁸ Пиповић, Н., (2013), *Методи тајног надзора у сузбијању организованог криминала*, Годишњак студената, година I, 2/2013, стр. 63.

¹²⁹ Попара, В.,(2008.), *Тактика тајног праћења*, Безбедност бр. 1-2/2008, Београд, стр. 166-170.

начин рада који чланови тима примењују у руралним крајевима или градској средини, прометним улицама или непрометним улицама.¹³⁰ Адекватно извршење задатака постављених пред чланове тима могуће је остварити квалитетном обуком којој претходи правилна селекција.

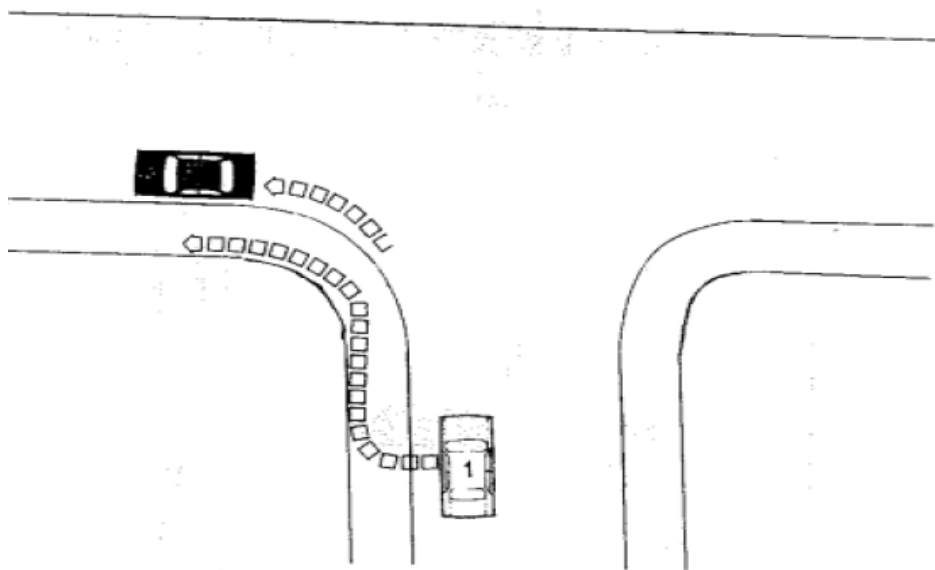
5.4 Тајно праћење возилима

Овај метод тајног праћења примењује се када предмет - објект у свом кретању користи сопствено превозно средство, користи јавни градски превоз (аутобус, трамвај, железницу) или такси возила. Праћење аутомобилом је много сложеније и захтевније од праћења пешице, могућност откривања је много већа, а у реализацији је неопходно учешће више возила, што изискује и адекватну координацију између возила. Возачи су чланови који су веома вешти у управљању возилима, имају нарочиту способност брзог реаговања, добро познају околину у којој остварују тајно праћење. Неопходно је да сваки возач претходно прође обуку и извесно време у раду проведе као члан тима који је тајно праћење реализовао пешице.¹³¹

Возила се користе и као помоћ у реализацији пешачког праћења, чиме се омогућује лакше лоцирање приликом преласка раскрсница, чланови који пешаче могу се одморити, камуфлирати, пресвући и сл.

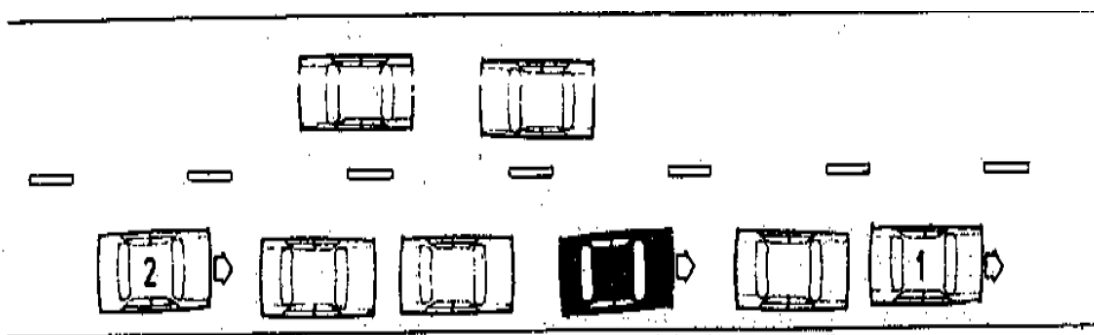
¹³⁰ Попара, В.,(2008.), *Тактика тајног праћења*, Безбедност бр. 1-2/2008, Београд, стр. 165-171.

¹³¹ исто, стр. 172-173.

Слика 5. Шематски приказ праћења возилом¹³²

Слика број 5 приказује поступак праћења једним путничким возилом у једносмерној улици приликом заустављања. Објект који се прати (возило означено црном бојом) уколико се по скретању лево заустави, возило које врши праћење (возило означено бројем 1) непосредно пре скретања лево изврши ће заустављање на улици или паркингу, а праћење и опсервација ће се наставити пешице.

Слика 6. Праћење објекта са два путничка возила¹³³

¹³² Пиповић, Н., (2013), *Методи тајног надзора у сузбијању организованог криминала*, Годишњак студената, година I, 2/2013, стр. 67.

Приказ праћења са два возила, пружа могућност ефикасније контроле кретања објекта.

Карактеристике возила које користе екипе за тајно праћење:

- возила су тамне и неутралне боје
- да поседују моторе минимум 1600 кубних центиметара и јаче
- возила која су стартна (омогућава пристизање објекта у кратком временско периоду)
- поседују четворо врата (омогућује лако и комфортно смештање чланова тимова)
- возила марком и типом одударају од општепознатих која су у употреби јавних безбедносних структура дотичне државе
- не поседују никакве уочљиве ознаке
- у употреби могу бити и тзв. специјална возила, најчешће комби или пик-ап возила, која су адаптирана и поседују специјалну опрему.

Слика 7. Пример изгледа Унутрашњост адаптираног возила одељења за тајну пратњу¹³⁴

¹³³ исто, стр. 67.

¹³⁴ Попара, В.,(2006), *Тајно - праћење - нови аспекти*, Безбедност, Београд, бр. 1-2/2008, стр. 173.

Успешна реализација тајног праћења возилом захтева примену одређене тактике. Неопходно је још у припремној фази располагати информацијама какво возило користи предмет - објекат, евентуални правац његовог кретања и ради каквог циља се креће. Циљ је остати неопажен приликом прихвата и током кретања предмета - објекта. Уколико било који нагли покрети предмета - објекта побуде сумњу у могућност деконспирације мере, неопходно је прекинути даљи надзор над објектом. Праћење возилима и квалитетна координација међу екипама незамислива је без поседовања радио везе за свако возило. Кретање возила чланова екипе за предметом - објектом, треба прилагодити датој ситуацији, распоред возила зависи од величине места, распореда улица, густине саобраћаја и сл.¹³⁵

Тако би растојање у градској средини требало да буде мање, док се изван града у руралним крајевима растојање повећава. Једно од основних правила у праћењу возилима је да оперативни радник не дође у ситуацију која би захтевала претицање предмета - објекта.¹³⁶

5.5 Идентификовање веза предмета - објекта

Када у току надзора над предметом - објектом тимови за праћење уоче да предмет - објекат контактира са низом лица, уколико су ова лица непозната, неопходно их је идентификовати. Установљивање идентитета везе предмета - објекта остварује се описом, фото-документовањем, утврђивањем возила које користи, места становања или запослења. Ови подаци такође се прибављају праћењем које се остварује пешице и колима, битна разлика је што је онемогућена припрема, непознато је када и где ће предмет - објекат контактирати и са ким, тако да упознавање и прихват иду истовремено. Идентификовање везе предмета - објекта, врши се само према лицима која су сумњива и јављају се први пут током обраде.¹³⁷

Одлуку о идентификовању доноси сваки оперативац на основу садржине контакта између предмета - објекта и везе. На ову одлуку утиче како садржина контакта тако и околности по којима је контакт одржан. Неопходно је проценити место и време која

¹³⁵ Попара, В.,(2006), *Тајно - праћење - нови аспекти*, Безбедност, Београд, бр. 1-2/2008, стр. 172.

¹³⁶ исто, стр.173.

¹³⁷ исто, стр.174.

лица проведу током састанка, начин комуникације (обазрив, видљив-прикривен), маневре пре контакта у циљу детектовања тимова за праћење. Од посебне важности је уочити да ли је током контакта дошло до размене, односно примопредаје одређених предмета (пакета, новца, размене документације...) и на који начин је размена остварена (транспарентно или прикривено).¹³⁸

Анализом свих споменутих елемената биће донета одлука о праћењу, биће слеђена само лица која побуђују сумњу својим понашањем. Током идентификовање веза и контаката, врши се примена метода и начина рада истих као и код праћења предмета - објекта.¹³⁹

5.6 Документовање током праћења и извештавање

Поступак примене мере тајног праћења поред посматрања и слеђења предмета - објекта подразумева, фото и видео документовање значајних чињеница, па се у складу са захтевима користи фото и видео опрема. Фото и видео документовање представља одличну надоградњу праћења - надзора, поготово када је праћење предузето у циљу документовања делатности извесних лица, на чију се делатност сумња и потребно је потврдити. Адекватни снимци и фотографије најверодостојнији су доказ (о контакту одређених лица, извршењу кривичног дела, примопредаји предмета кривичног дела и сл.), зато можемо рећи за фото - видео снимак да су "велики ризик али и велики добитак".¹⁴⁰

¹³⁸ исто, стр. 174.

¹³⁹ исто, стр. 175.

¹⁴⁰ Кривокпић, В., Крстић, О., *Криминалистичка тактика II*, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 355-366.

Слика 8. Камера у употреби екипа тајне претње за документовање¹⁴¹

За успешно снимање, уколико околности дозвољавају (познато место контакта) неопходно је извршити припрему, опсервирати потенцијално место где ће се "одиграти" интересантни догађај. Најчешћи начин снимања јесте из специјално прилагођених возила за фото и видео документовање у сарадњи са осталим члановима тима.

У реализацији мере тајног праћења користе се и разна техничка средства попут GPS и "ANPR" (City Snyc's JET Roadrunner) уређај за аутоматско препознавање регистарских таблица возила,¹⁴² који омогућавају одређивање позиције слеђених лица. Ова техничка средства олакшавају рад тима за тајно праћење и доприносе већем степену ефикасности.¹⁴³

Након извршеног задатка чланови екипе за тајно праћење сачињавају детаљан извештај. Извештај би требао да садржи све уочене чињенице током спровођења мере тајног праћења (радње, контакте, коришћена возила, конкретне описе интересантних догађаја....). Квалитетној изради извештаја доприноси сваки члан тима који је учествовао у примени мере тајног праћења, чиме се избегава могућност да се у извештај не унесу неке значајне чињенице и тиме снизи квалитет података. Сваки

¹⁴¹ исто, стр. 175.

¹⁴² Уређај за аутоматско претраживање регистарских таблица возила, налази се у великој употреби у Великој Британији.

¹⁴³ Jenkins P. (1988.), Surveillance Training Tradecraft, the professional s Guide to Surveillance Training, Anti Surveillance – Designs and Patents Act, Harrogate, стр. 337-338.

извештај као прилог треба да има фото и видео материјал који је снимљен током примене мере тајног праћења.¹⁴⁴

Чињеница да тероризам угрожава несметано функционисање државе, захтева од њених органа изналажење адекватних решења која ће условити формирање тела за борбу против тероризма, а она откривање, превентивно деловање, пресецање и уништавање свих терористичких активности. Недостатак информација у случајевима тероризма могуће је превазићи ефикасном применом методе тајнога праћења. Узимајући у обзир чињеницу да преко педесет процената доказног материјала у кривичном поступку се прикупља применом ове посебне доказне радње.¹⁴⁵ Примена тајног праћења мора бити остварена уз поштовање загарантованих права и слобода грађана, поштовањем законом прописаних услова.

Најефикаснији начин борбе против тероризма је превентивно деловање, оваквом начину борбе немерљив допринос даје и тајно праћење, као једна од мера у корпусу посебних доказних радњи. Конспиративност представља основни постулат тајног праћења што омогућује правовремени долазак до значајних информација на прикривени начин, на основу којих се може превентивно деловати.

На крају можемо рећи да квалитетном селекцијом, уз квалитетну обуку, висок степен техничке опремљености и адекватна законска решења тајно праћење са специјализованим тимовима који ову посебну доказну радњу примењују, може чинити оштрицу копља у борби против тероризма.

¹⁴⁴ Попара, В., (2008.), *Тактика тајног праћења*, Безбедност бр. 1-2/2008, Београд, стр. 176-177.

¹⁴⁵ Попара, В.,(2010.), *специфичности поступања јединица за опсервацију приликом реализације контролисане испоруке дроге*, Безбедност, Београд, бр. 1/2010, стр. 240.

6. ЗАКЉУЧАК

Опасност и претња коју тероризам носи са собом је све присутнија и угрожава како државе тако и читаву међународну заједницу. Последњи терористички напади које су извеле различите терористичке организације на челу са самопроглашеном Исламском Државом Ирака и Леванта - "ISIS", односно "ISIL"¹⁴⁶, само потврђују више пута поменути чињеницу да не постоји део света односно држава која за "себе" може тврдити да у неком наредном периоду неће бити предмет напада терориста.

Терористичке активности постају све сложеније, испољавање које је препуштено машти њихових инспиратора и организатора нужно захтева константно прилагођавање и изналажење нових начина и метода у супротстављању овој друштвеној појави. Тенденција динамичних промена у начину деловања, избора циљева, одабиру средстава и мета терористичких организација наметнула је држави и међународној заједници доношење нових законских прописа који ће омогућити унапређење рада постојећих и формирање нових "тела", пре свега органа извршне власти, чија адекватна употреба омогућује ефикасну борбу против тероризма.

Анализом друштвене појаве тероризма долазимо до закључка да у одређивању начина борбе против тероризма акутни проблем представља нејединствено појмовно одређење и дефинисање тероризма на глобалном нивоу. Односно "да бисмо знали против чега се боримо и како да се боримо, прво морамо знати шта је то."¹⁴⁷ Дефинисање тероризма би омогућило доношење мера у супротстављању овој појави на националном и међународном нивоу.

Одређење тероризма захтева од научних и политичких кругова да тероризам сагледају у историјском, друштвеном и политичком контексту, као и превазилажење личних интереса који се огледају у двострукости стандарда и морала, зарад остварења глобалне безбедности.

Интензитет и учесталост терористичких активности обележавају почетак 21. века. Динамичне промене у деловању и испољавању терористичких активности које

¹⁴⁶ Представља непризнату државу, сиахистичку паравојну формацију, која под својим надзором држи велике делове Ирака и Сирије. Своје корене вуче од сунитских фундаментистичких група које су почетком 2004. настале у Ираку након америчке инвазије.

¹⁴⁷ Симеуновић Д. (2009.), *Тероризам*, Правни факултет, Београд, стр. 17

карактерише савремена употреба технологије, тешкоће у предвиђању испољавања и откривања ових активности сагледавају се у чињеници да је тероризам тајна активност.

У процесу откривања и неутралисања терористичких активности безбедносни сектори држава, информацијски дефицит морају покушавати надокнадити применом посебних поступака и мера тајног прикупљања података, односно тајним надзором лица, који представљају незаобилазан сегмент у борби против тероризма. Примена ових мера омогућује правовремено детектовање терористичких активности, чиме се анулира прикривеност и тајност као једна од основних одлика деловања терористичких организација. Примена мера тајног прикупљања података представља опасност за нарушавање основних људских права и слобода, међутим значај тајног надзора лица је такав да се државе не могу одрећи овог начина прикупљања података како би се супротставиле савременом тероризму.

Применом тајног надзора лица од стране безбедносног сектора врши се делимично ограничавање основних људских права. Овај проблем неминовно "укључује размену између наших вредности и безбедности. Представља изазов у изналажењу одговора који успешно излазе на крај са тероризмом, али при томе минимално оштећују наше вредности."¹⁴⁸ На вечитој клацканици демократских друштава налазе се приватност и безбедност. Узимајући у обзир чињеницу да тероризам узима све већи удео у безбедносним претњама држава, неопходно је повећати овлашћења служби безбедности у циљу откривања и неутралисања тероризма.

Искуства других држава могу послужити као пример, међу овима се издвајају: немачки модел који је проширио овлашћења безбедносно-обавештајном сектору омогућивши му да покреће истраге против лица и организација умешаних у терористичку делатност само на основу иницијалних сумњи. Затим италијанско законодавство омогућује службама за борбу против тероризма да осумњичене за терористичко деловање без налога задржавају у притвору до 24 часа, и саслушавају их без присуства правних браниоца. Такође им је омогућено да без сагласности осумњичених узимају узорке ДНК, косе и пљувачке у циљу откривања идентитета лица.¹⁴⁹ Иновативно решење

¹⁴⁸ David, C., (2002.), The New Global Terrorism, "The Four Waves of Rebel Terror and September 11", стр. 271.

¹⁴⁹ Лечић Б. (2014.), *Европски модели организације и надлежности служби безбедности у сузбијању тероризма*, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду правни факултет, стр. 370

такође се може огледати и у оснивању правних лица у иностранству чије би пословање послужило као "параван", за прикривено деловање припадника безбедносног сектора којима се омогућује вођење тајних истражних радњи, само у ситуацијама када је активност терориста регистрована у нашој земљи. Овакву могућност деловања безбедносног сектора у борби против тероризма такође предвиђа италијанско законодавство.¹⁵⁰

О правној утемељености, значају надзора и временском оквиру у коме може бити примењиван, скоро по правилу, расправља се након реализације терористичких напада и пропуста у раду безбедносних структура. Што се најбоље огледа у примеру Француске која је непосредно након терористичких напада у Паризу безбедносном сектору омогућили низ мера које проширују надзор над грађанима. Нови закон омогућује да безбедносни сектор без претходног одобрења суда сагледава дигиталне и мобилне комуникације осумњичених за везе са тероризмом, затим омогућено је вршење претрес кућа и објеката осумњичених, без сагласности суда, изузетак представљају стамбени објекти судија, тужиоца и адвоката. Као техничка мера издваја се деактивација свих интернет налога који промовишу тероризам и екстремизам.

Проширење овлашћења и њихово погрешно схватање односно несавесна примена води у злоупотребу, као начин превазилажења ових замки намеће се потреба унапређења постојећих система контроле примене тајног надзора података. "Држава мора контролисати и чувати своје чуваре, како би била сигурна да они адекватно поступају."¹⁵¹

Тајни надзор комуникације и тајно праћење представљају једне од најзначајнијих и најчешће употребљаваних оперативних метода тајног прикупљања података, што управо говори о њиховом значају. Сврставањем тајног праћења у националном законодавству као део посебних доказних радњи, прихватањем података и информација прикупљених на овај начин као доказ, значајно је допринело откривању, спречавању и процесуирању терористичких активиста. Као неопходан услов у адекватном остваривању тајног надзора комуникација и тајног праћења намеће се праћење савремених техничких токова. У циљу ефикасног прикупљања података намеће се

¹⁵⁰ исто, стр. 371.

¹⁵¹ Игњатовић, Д.,(2015.), *Мере пресретања комуникације и задржавања података из перспективе Стразбура и прописа и праксе у Републици Србији*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, стр. 23.

правовремена набавка и примена савремених техничких средстава, имајући у виду чињеницу да терористичке организације често користе све благодети технолошког развоја.

Успешној примени и реализацији тајног прикупљања података води координисана сарадња између безбедносног сектора, судства и тужилаштва.

На крају можемо закључити да примена тајног надзора лица омогућује долазак до квалитетних, поузданих и благовремених података, чиме се остварује простор за правовремену реакцију контраобавештајних, обавештајних, полицијских, војних и на крају правосудних органа. Овакав след околности има за циљ неутралисање или уништење терористичких активности чему тежи свака држава.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић М. (1995.), Криминалистичка методика, Виша школа унутрашњих послова, Београд
2. Бошковић, М., (2007.), Криминологија, Правни факултет, Нови Сад
3. Бугарски Т., (2014), Доказне радње у кривичном поступку, Правни факултет Универзитета у Новом Саду
4. David, C., (2002.), The New Global Terrorism, "The Four Waves of Rebel Terror and September 11"
5. Димитријевић, В. (1982.), Тероризам, Радничка штампа, Београд
6. Ђокић К. (2014.), Парламентарни надзор на применом посебних мера за тајно прикупљање података у Србији, Београдски центар за безбедносну политику
7. White J. R. (2004.), Тероризам, Београд
8. Weiss, P., (2002.), "Terrorism, counterterrorism and international law". - In: Arab Studies Quarterly
9. Зиројевић, Т., М., (2010.), Борба протов тероризма, Ревиија за безбедност, Београд, број 2
10. Игњатовић, Д., (2015.), Мере песретања комуникације и задржавања података из перспективе Стразбура и прописа и праксе у Републици Србији, Београдски центар за безбедносну политику, Београд
11. Илић Г., Матић Бошковић М., (2015), Посебне мере тајног прикупљања података у кривичном поступку: поглед из правосуђа, Београдски центар за безбедносну политику
12. Jenkins P. (1988.), Surveillance Training Tradecraft, the professional s Guide to Surveillance Training, Anti Surveillance – Designs and Patents Act, Harrogate.
13. Ковачевић М., (2014.), Тајни надзор комуникације – усклађеност са праксом Европског суда за људска права, Анали правног факултета у Београду, број 2/2014., Београд
14. Кривокапић, В., (2000.), Криминалистичка тактика I, Полицијска академија, Београд

15. Кривокпић, В., Крстић, О., (1999.), Криминалистичка тактика II, Полицијска академија, Београд
16. Кривокапић, В., Жарковић, М., и др.,(2003.), Криминалистичка тактика, ВШУП, Београд, 2003
17. Лазић Р., (2014.), Контрола служби безбедности у Србији, Академија за националну безбедност и ЈП "Службени гласник", Београд
18. Лечић Б. (2014.), Европски модели организације и надлежности служби безбедности у сузбијању тероризма, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду правни факултет
19. Лукић, Т. (2005.), Електронски надзор комуникација као метод прибављања доказа за кривична дела организованог криминала, Зборник, Правни факултет, Нови Сад, 1/2005
20. Lyon D., (2007.), *Surveillance Studies: An Overview*, Polity Press
21. Marques Ignacio Pelaez, *The Contribution of the European Union*
22. Marx, G.T., (1988.), *Undercover Police Surveillance in America*, University of California Press, London,.
23. Милошевић, М., Матић Д., М.,(2006.), Концепти и стратегије борбе против тероризма, Наука Безбедност полиција, Полицијска академија, Београд
24. Милашиновић Р. (1981.), Тајне паралеле обавештајна служба у међународним односима, Београд
25. Ничић Ж. (2014.), "Надзор комуникација као мера процесне принуде", безбедност полиција грађани бр.1-2
26. Participant Guide VIP Protection, Antiterrorism assistance program course introduction. (2003.), Програм помоћи у борби против тероризма (АТА), Биро за дипломатску безбедност САД-а.
27. Петровић П., Дракулић Ђ., и др. (2015.), Посебне мере тајног прикупљања података: водич за надзор, Београдски центар за безбедносну политику
28. Пиповић Н., (2013.), Методи тајног надзора у сузбијању организованог криминала, Годишњак студената број 2/2013, Правни факултет, Универзитет у Источном Сарајеву
29. Попара В., (2006.), Тајно праћење - нови аспекти, Безбедност , број 2/06. МУП Р. Србије, Београд
30. Richards Neli M. (2013.), *The Dangers of Surveillance*, Harvard Law Review
31. Савић, А., (1998), Основи државне безбедности, ВШУП, Београд

32. Sederberg, P. C.,(2003.), "Global Terrorism: Problems of Challenge and Response". - In: Kegley, Charles W. Jr., The New Global Terrorism
33. Симеуновић Д. (1989.), Политичко насиље, Радничка штампа, Београд
34. Симеуновић Д. (2009.), Тероризам, Правни факултет, Београду
35. Синђелић Ж. (2013.), Примена савермених технологија приликом реализације посебних и других доказних радњи у циљу спречавања и сузбијања организованог криминала, Зборник супротстављање организованом криминала, Тара
36. Соколовић, Р. (2006.), Полиција и кривични поступак - супротстављање организованом криминалу, Београд, Завод за уџенике
37. Стајић Љ., Лазич Р. (2015.), Увод у националну безбедност, Академија за националну безбедност и ЈП Службени гласник, Београд

Нормативно правна регулатива

- Устав Републике Србије, „Сл. гласник РС“, бр. 98/06.
- Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије. „Сл. гласник РС“ бр.116/07, 11.12.2007. године.
- Законик о кривичном поступку, "Службени гласник РС", бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, и 55/14.
- Закон о БИА, "Службени гласник РС", бр. 42/02, 111/09 и 66/14
- Закон о ВБА и ВОА, "Службени гласник РС", бр. 88/09, 55/12 - одлука УС и 17/13
- Закон о заштитнику грађана, "Службени гласник РС", бр.79/05 и 54/07
- Закон о слободном приступу информација од јавног значаја, „Сл. гласник РС“, бр. 120/04 и 54/07.
- Закон о заштити податак о личности", Службени гласник РС, бр. 97/2008

Интернет:

1. Телеграф, pc., <http://www.telegraf.rs/vesti/1455855-sedam-najvecih-napada-terorista-u-istoriji-sfrj-bombe-otmice-aviona-i-atentati-u-jugoslaviji-foto>
2. Richard, Neil M., (March 25., 2013.), The Dangers of Surveillance, Harvard Law Review, harvardlawreview.org/wp.../pdfs/vol126_richards...
3. www.parlament.gov.rs › ... › "Пословник Народне скупштине"
4. Zakon o siurnosno obavestajnom sustavu" R. Hrvatske, *narodne-novine.nn.hr/clanci/.../127655.html*, 14.01.2016.